

Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Кафедра педагогіки та психології

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

рівень вищої освіти: **перший (бакалаврський)**
галузь знань: **05 Соціальні та поведінкові науки**
спеціальність: **053 Психологія**
освітньо-професійна програма: **Психологія**

Кременець – 2018

Робоча програма навчальної дисципліни «Загальна психологія» для студентів, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія. Кременець, 2018 р. 72с.

Розробник:

М. Б. Боднар, доцент кафедри педагогіки та психології, кандидат психологічних наук, доцент

М.В. Ярощук, асистент кафедри педагогіки та психології

Робочу програму навчальної дисципліни схвалено на засіданні кафедри педагогіки та психології.

Протокол від 31 серпня 2018 року № 1.

Завідувач кафедри

Л.М. Кравець

1. Вступ

Анотація. Вивчення дисципліни «Загальна психологія» передбачає набуття студентами знань щодо предмета психології, її методів, психічних процесів, станів та рис особистості, індивідуальних особливостей людини, психології людських стосунків; засвоєння основних термінів і понять психології на рівні їх відтворення і тлумачення; а також формування узагальнених умінь застосовувати психологічні знання, принципи, методи для вирішення конкретних професійних задач.

Ключові слова: психологія, загальна психологія, предмет психології, методи психології, особистість, свідомість, самосвідомість, увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, мовлення, уява, інтелект, спілкування, соціальна взаємодія, соціальна група, емоції, почуття, воля, темперамент, характер, здібності.

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 18	Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки	Нормативна	
	Спеціальність: 053 Психологія Освітньо-професійна програма Психологія		
Змістових модулів – 5	Освітній рівень: перший (бакалаврський)	Курс:	
Загальна кількість годин – 540		1, 2	1, 2
		Семестр	
Тижневих годин для денної форми навчання: - аудиторних – 4 - самостійної роботи студента – 6,4		1, 2, 3	1, 2, 3
		Лекції	
		102 год.	30 год.
		Практичні	
		96 год.	30 год.
		Лабораторні	
		10 год.	-
		Самостійна робота	
		332 год.	480 год.
	Вид контролю: екзамен		

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить (%): для денної форми навчання – 39 % / 61 %;

для заочної форми навчання – 11 % / 89 %.

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання курсу навчальної дисципліни «Загальна психологія» – ознайомлення студентів із основними поняттями, положеннями, законами та актуальними проблемами загальної психології, а також формування умінь використовувати відповідну обізнаність як фундамент у подальшій практичній діяльності.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни «Загальна психологія» є:

- аналіз базових категорій та понять сучасної психології в їх системному взаємозв'язку;
- розгляд основних форм вияву психічних явищ у їх цілісності;
- ознайомлення з класичними та сучасними концепціями особистості, її соціально-психологічної сфери, пізнавальних та емоційно-вольових процесів, індивідуально-типологічних особливостей;
- характеристика основних закономірностей, механізмів, законів функціонування різних сфер психічної активності особистості;
- розкриття значення психологічних знань у різних видах діяльності людини, в тому числі, професійної;
- озброєння загальною методологією, базовими методами та конкретними психологічними методиками вивчення особистості, її когнітивних, емоційно-вольових, індивідуально-особистісних особливостей;
- стимулювання самопізнання й самовиховання у контексті завдань формування професійно-важливих якостей психолога.

Вивчення курсу «Загальна психологія» спрямоване на формування у студентів наступних професійних компетентностей:

1. Загальні компетентності

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях професійної діяльності.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності психолога.

ЗК 4. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК5. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 9. Навички міжособистісної взаємодії, здатність працювати в команді.

ЗК 14. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

2. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК 1. Знання категоріально-понятійного апарату психології .

СК 2. Вміння самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.

СК 3. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

СК 8. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

СК 9. Навички міжособистісного спілкування та роботи в команді у процесі професійної діяльності.

Програмні результати навчання:

ПР1. Визначати, аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПР2. Демонструвати розуміння закономірностей та особливостей розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПР3. Ілюструвати прикладами закономірності та особливості функціонування та розвитку психічних явищ.

ПР4. Здійснювати пошук інформації з різних джерел для вирішення професійних завдань в т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

ПР5. Здійснювати реферування наукових джерел, обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки.

ПР6. Самостійно обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.

ПР9. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для поінформованої аудиторії, формулювати розгорнутий аналіз та тези досліджень.

ПР11. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.

ПР15. Демонструвати навички командної роботи у процесі вирішення фахових завдань.

ПР16. Демонструвати відповідальне ставлення до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Вступ у психологію та історію психології

Тема 1. Предмет психології як науки.

Психологія у загальній системі соціальних наук. Об'єкт, предмет психології та її завдання. Загальне поняття про психіку. Структура психічних явищ: психічні

процеси, стани, властивості. Взаємозв'язок психології з іншими галузями знання: гуманітарними, природничими, медичними та ін.. Основні галузі психології: теоретичні, науково-прикладні та практична психологія. Основні принципи сучасної психології: відображення, детермінізму, активності, системності, єдності свідомості та діяльності й ін.

Тема 2. Методи сучасної психології.

Основні етапи наукового дослідження. Поняття про методологію, метод і методика наукового дослідження. Основні вимоги до методів психології: валідності, надійності, точності. Класифікація методів психологічного дослідження. Організаційні методи: загальна характеристика. Основні емпіричні методи психологічного дослідження: спостереження та експеримент. Види спостереження, експерименту. Додаткові методи: опитування, тестування, аналіз процесу та продуктів діяльності, метод експертних оцінок. Кількісна та якісна обробка результатів дослідження: загальна характеристика.

Тема 3. Філогенез психіки та антропогенез.

Відображення та розвиток його форм у живій та неживій природі. Мозок і психіка. Стадії та рівні філогенезу психіки (за О. М. Леонтьєвим і К. Е. Фабрі). Рефлекторна природа психічного відображення. Безумовні й умовні рефлекси. Характеристика базових форм психічної активності: інстинктивна, регульована навичками, інтелектуальна поведінка. Функціональні блоки мозку людини (за О. М. Лурією). Кора головного мозку та її основні зони. Поява й розвиток свідомості в антропогенезі. Свідоме, несвідоме, надсвідоме у психічній діяльності людини.

Тема 4. Основні етапи розвитку психології.

Характеристика передумов виникнення психології. Донауковий (філософський) етап становлення психології в період Античності, Середньовіччя, Нового Часу: загальна характеристика.

Науковий етап розвитку психології. Лабораторні експерименти В. Вундта та його учнів. Криза психологічної науки на рубежі XIX-XX ст., її причини та наслідки. Основні напрями психології: психодинамічний, біхевіористичний, гуманістичний, гештальтпсихологія, когнітивна психологія, трансперсональна психологія та ін. Становлення і розвиток української психологічної думки. Основні тенденції та напрямки досліджень сучасної психології.

Змістовий модуль 2 Когнітивні психічні процеси

Тема 5. Увага.

Поняття про увагу. Теорії уваги. Класифікації уваги та характеристика окремих її видів: за спрямованістю, за формою контролю. Властивості уваги: зосередженість, стійкість, переключуваність, розподіл, обсяг. Уважність як

властивість, її формування. Фактори, які сприяють привертанню і підтриманню уваги.

Тема 6. Відчуття.

Поняття про відчуття. Фізіологічна основа відчуттів. Класифікації відчуттів та характеристика окремих їх видів: за модальністю, за місцем розташування рецепторів. Основні властивості відчуттів: якість, інтенсивність, тривалість, локалізація подразника. Загальні закономірності відчуттів: пороги чутливості, адаптація, взаємодія, сенсibiliзація, контраст, синестезія. Компенсаторні можливості відчуттів.

Тема 7. Сприймання.

Поняття про сприйняття. Фізіологічна основа сприймання. Класифікації сприйняття та характеристика окремих його видів: за модальністю, за основними формами існування матерії. Властивості сприймання: предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, вибірковість, апперцепція. Ілюзії сприймання та їх характеристика. Спостереження і спостережливості, формування спостережливості.

Тема 8. Пам'ять.

Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті. Класифікації пам'яті та характеристика окремих її видів: за змістом, за тривалістю, за формою контролю. Процеси пам'яті: запам'ятовування, зберігання, відтворення, забування. Чинники успішного збереження та відтворення. Основні прийоми пригадування. Індивідуальні особливості пам'яті.

Тема 9. Мислення та мовлення.

Поняття про мислення. Теорії мислення. Основні операції мислення: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, класифікація, систематизація. Форми мислення: поняття, судження (міркування), умовивід (індукція, дедукція, аналогія). Класифікації мислення та характеристика окремих його видів: за змістом, за мірою усвідомленості й розгорнутості. Індивідуальні особливості мислення.

Поняття про мову та мовлення. Основні теорії мови й мовлення. Семіотичний трикутник («знак – значення – смисл»). Види мовлення. Індивідуальні особливості мовлення. Взаємозв'язок мислення й мовлення.

Тема 10. Уява.

Поняття про уяву. Теорії уяви. Взаємозв'язок уяви з іншими когнітивними процесами. Класифікації уяви та характеристика окремих її видів: за змістом, за формою контролю. Мрія як особливий вид уяви. Способи створення образів уяви: аглютинація, аналогія, гіперболізація, літота, акцентування, схематизація, типізація. Індивідуальні особливості уяви. Уява, креативність і творчість. Методи стимулювання творчої уяви та креативності: брейнстормінг, синектика.

Змістовий модуль 3

Особистість в діяльності та спілкуванні

Тема 11. Психологія особистості.

Поняття про особистість. Співвідношення понять «людина», «особистість», «індивід», «індивідуальність». Основні теорії особистості: психоаналітичні, біхевіористичні, гуманістичні, когнітивні, гештальттеорії. Структура і формування особистості в різних теоріях. Спрямованість особистості (потреби, мотиви, інтереси, цінності, ідеали, переконання). Мотиви та мотивація. Теорії мотивації. Самосвідомість: «Я-концепція», самооцінка та рівень домагань особистості, чинники їх формування.

Тема 12. Психологія діяльності.

Поняття про діяльність. Мета й мотиви діяльності. Концепції діяльності (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв). Структура діяльності (рухи, дії, операції). Види дій: внутрішні та зовнішні. Інтеріоризація та екстеріоризація. Засоби діяльності: знання, уміння (елементарні уміння та уміння-майстерність), навички. Перенесення та інтерференція навичок. Звички. Основні різновиди діяльності (ігрова, учбова, праця).

Тема 13. Психологія спілкування.

Поняття про спілкування. Функції спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна. Основні ефекти соціальної перцепції. Різновиди спілкування. Засоби спілкування: вербальна й невербальна комунікація. Індивідуальні особливості спілкування.

Тема 14. Психологія соціальної групи.

Поняття про групи. Класифікація груп. Конформізм і нонконформізм. Лідерство та керівництво: основні ознаки та відмінності. Стилі керівництва (лідерства). Міжособистісні стосунки у групах. Психологічна сумісність і конфлікт. Соціально-психологічний клімат групи. Методи дослідження взаємовідносин у групі: соціометрія та референтометрія.

Змістовий модуль 4

Регулятивна сфера психіки особистості

Тема 15. Почуття та емоції.

Поняття про почуття та емоції. Теорії емоцій. Класифікації емоцій та почуттів і характеристика окремих їх видів. Форми переживання емоцій та почуттів: афект, настрої, пристрасть, стрес, фрустрація. Індивідуальні особливості емоційно-почуттєвої сфери особистості.

Тема 16. Воля.

Поняття про волю. Спонукальна та гальмівна функції волі. Фази складної вольової дії. Вольове зусилля. Локус контролю: екстернальний та інтернальний. Вольові якості особистості. Емоційно-вольова саморегуляція особистості: основні чинники та прийоми.

Змістовий модуль 5 Індивідуально-психологічні особливості особистості

Тема 17. Темперамент.

Поняття про темперамент. Теорії темпераменту. Властивості темпераменту: сенситивність, реактивність, пластичність, ригідність, резистентність, інтро- та екстравертність. Психологічна характеристика класичних типів темпераменту: холеричного, сангвінічного, флегматичного, меланхолічного. Позитивні та негативні сторони кожного типу темпераменту, їх врахування в діяльності людини.

Тема 18. Характер.

Поняття про характер. Теорії характеру. Акцентуації рис характеру (за А. Є. Лічко). Структура характеру та основні риси типового характеру. Чинники формування характеру особистості. Взаємодія характеру та темпераменту.

Тема 19. Здібності.

Поняття про здібності. Задатки як природні передумови розвитку й формування здібностей. Класифікації здібностей та характеристика окремих їх видів. Рівні розвитку здібностей: обдарованість, талант, геніальність. Здібності та інтелект особистості. Види інтелекту.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	с.р.			л	п	лаб	с.р.	
1	2	3	4	5	6		7	8	9	10	11	
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Вступ у психологію та історію психології												
Тема 1	24	4	4	-	16	-	28	2	2	-	24	-
Тема 2	24	4	4	-	16	-	26	2	-	-	24	-
Тема 3	22	2	4	-	16	-	26		2	-	24	-
Тема 4	22	2	4	-	16	-	28	2	2	-	24	-
Разом за змістовим модулем 1	92	12	16	-	64	-	108	6	6	-	96	-

Змістовий модуль 2. Когнітивні психічні процеси												
Тема 5	28	4	6	2	16	-	28	2	2	-	24	-
Тема 6	30	6	6	-	18	-	138	-	2	-	26	-
Тема 7	30	6	6	-	18	-		2	-	26	-	
Тема 8	28	6	4	-	18	-		2	-	26	-	
Тема 9	28	6	4	-	18	-		2	-	26	-	
Тема 10	28	6	4	-	18	-		-	-	26	-	
Разом за змістовим модулем 2	172	34	30	2	106	-	166	6	6	-	154	-
Змістовий модуль 3. Особистість в діяльності та спілкуванні												
Тема 11	30	6	6	-	18	-	28	2	2	-	24	-
Тема 12	28	6	4	-	18	-	28	2	2	-	24	-
Тема 13	32	8	6	-	18	-	30	2	2	-	26	-
Тема 14	30	6	6	-	18	-	30	2	2	-	26	-
Разом за змістовим модулем 3	120	26	22	-	72	-	116	8	8	-	100	-
Змістовий модуль 4. Регулятивна сфера психіки особистості												
Тема 15	32	6	6	2	18	-	30	2	2	-	26	-
Тема 16	30	6	6	-	18	-	30	2	2	-	26	-
Разом за змістовим модулем 4	62	12	12	2	36	-	60	4	4	-	52	-
Змістовий модуль 5. Індивідуально-психологічні особливості особистості												
Тема 17	30	6	4	2	18	-	30	2	2	-	26	-
Тема 18	32	6	6	2	18	-	30	2	2	-	26	-
Тема 19	32	6	6	2	18	-	30	2	2	-	26	-
Разом за змістовим модулем 5	94	18	16	6	54	-	90	6	6	-	78	-
Усього годин	540	102	96	10	332	-	540	30	30	-	480	-

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Сучасна психологія як наука	4	2
2	Методи сучасної психології	4	-
3	Психіка, мозок та антропогенез	4	2
4	Стисла історія становлення психології	4	2

5	Увага	6	2
6	Відчуття	6	2
7	Сприйняття	6	
8	Пам'ять	4	2
9	Мислення й мовлення	4	
10	Уява	4	-
11	Психологія особистості	6	2
12	Психологія діяльності	4	2
13	Психологія спілкування	6	2
14	Психологія соціальної групи	6	2
15	Психологія емоційно-почуттєвої сфери	6	2
16	Психологія волі	6	2
17	Темперамент	4	2
18	Характер	6	2
19	Здібності	6	2
Разом		96	30

Семінарське заняття № 1
ТЕМА: Сучасна психологія як наука
Питання для обговорення:

1. Об'єкт, предмет і завдання психології як науки.
2. Значення психологічних знань.
3. Місце сучасної психології у системі наукового знання.
4. Основні принципи сучасної психології як науки.
5. Психічні явища. Відмінності між психічними процесами, психічними станами та психічними властивостями.
6. Теоретичні та науково-прикладні галузі психології.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про основні принципи сучасної психології.
2. Проаналізувати значення психологічних знань, зокрема особливості використання психологічних знань у педагогічній діяльності.

I. Завдання для самоконтролю:

1. Чи можна стверджувати, що головним завданням психології як науки є встановлення психологічних закономірностей у психічній діяльності?
2. Чи можна стверджувати, що психічна діяльність виникла як механізм активного відображення дійсності живими істотами?
3. Чи всі методологічні принципи наукового вивчення психічних явищ зазначені: принцип детермінізму, принцип єдності психіки та діяльності, принцип розвитку психіки в діяльності?
4. Чи згодні ви з твердженням, що тільки півкулі головного мозку можуть бути органом психічної діяльності?

5. Чи правильно названі головні функції психіки: відображувальна, регулятивна, пристосувальна?

6. Чи завжди психічний факт (уявлення про об'єкт переживання) можна розглядати як суб'єктивне бачення об'єктивного світу?

7. Чи правильно наведена характеристика безумовного рефлексу: природжений, незмінний, забезпечує пристосування організму до постійних умов середовища?

8. Чи всі умови утворення умовного рефлексу названі: об'єктивна актуальність для організму безумовного подразника, збіг у часі дії умовного та безумовного подразників, кількість повторень таких збігів, сила безумовного та умовного подразників, якість умовного подразника?

9. Чи згодні ви з твердженням, що необхідною фізіологічною умовою вдосконалення будь-якого рефлексу, його спеціалізації є диференціальне гальмування?

10. Чи правильною буде думка, що головною фізіологічною передумовою системності роботи великих півкуль головного мозку є взаємна індукція процесів збудження та гальмування?

11. Чи достатньою є така характеристика свідомості: свідомість — це вища форма психіки, що сформувалася в процесі суспільно-історичного розвитку людини?

12. Чи правильним є твердження, що несвідоме в діяльності людини ніяк не пов'язане із свідомістю?

13. Чи можливий перехід несвідомого у свідоме і навпаки?

II. Дати відповіді на запитання:

1. Що таке метод наукового дослідження?

2. Які методи належать до групи головних?

3. Які методи належать до групи додаткових?

4. Якими є вимоги до застосування методу спостереження?

5. У чому полягає суть методу експерименту?

6. У чому полягає суть методу тестів?

7. У чому полягає суть методу соціометрії?

8. Що для з'ясування сутності психічних явищ дає кількісний аналіз результатів дослідження?

9. Що для з'ясування психічних явищ дає якісний аналіз результатів дослідження?

III. Розв'язати завдання та проблемні ситуації:

1. Що дає дослідникові (практикові) керування в пізнанні психічних явищ принципами детермінізму, єдності свідомості та діяльності, розвитку психіки в діяльності?

2. Чим принципово відрізняється підхід до вивчення і пояснення психічних явищ представників біхевіоризму, психоаналізу, гештальтпсихології та матеріалістичного напрямку?

3. Поясніть з точки зору закономірностей вищої нервової діяльності явища повсякденного життя:

- людина, що опановує якийсь уміння, на початку робить багато зайвих рухів;
- у відповідальний момент людина може забути те, що добре знала;
- на зауваження, які постійно роблять, підвищуючи голос, дитина перестає реагувати.

IV. Розподілити психічні явища на групи:

- а) психічні процеси;
- б) психічні властивості;
- в) психічні стани.

Мислення, темперамент, сон, відчуття, запам'ятання, воля, страх, характер, хвилювання, сприймання, потреби, уява, настрої, радість, емоції, пам'ять, забування, напруження, почуття, гнів, здібність, уважність.

Семінарське заняття № 2 **ТЕМА: Методи сучасної психології** **Питання для обговорення:**

1. Основні етапи науково-психологічного дослідження.
2. Основні вимоги до методів і методик психології як науки.
3. Організаційні методи, інтерпретаційні методи й методи обробки даних (за Б. Г. Ананьєвим).
4. Основні емпіричні методи: спостереження та експеримент (переваги та недоліки кожного з них).
5. Додаткові емпіричні методи: тестування, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), аналіз процесу і продуктів діяльності, метод експертних оцінок (переваги та недоліки кожного з них).
6. Методи активного впливу на особистість: психологічне консультування, психологічна корекція, психотренінг і психотерапія.

Завдання для самостійної роботи:

1. Додаткові методи психології: опитування, тестування, аналіз процесу та продуктів діяльності, соціометричний, біографічний методи, контент-аналіз.
2. Скласти програму дослідження школяра за допомогою обраного допоміжного методу.
3. На основі теоретичного матеріалу лекції та рекомендованої літератури підготувати висновки до теми у вигляді підсумкової таблиці: «Переваги та недоліки застосування основних та допоміжних методів психології».

I. Завдання для самоконтролю:

1. Чи згодні ви з твердженням, що всю різноманітність психічного життя людини можна звести до трьох груп психічних явищ?

2. Чи можна стверджувати, що головним завданням психології як науки є встановлення психологічних закономірностей у психічній діяльності?

3. Чи можна стверджувати, що недооцінка біхевіористами свідомого в психічній діяльності людини позбавляє особистість можливості бути активним суб'єктом діяльності?

4. Чи правомірно вважати, що структурна психологія розглядає психіку за механізмами її функціонування як замкнену в собі систему?

5. Чи можна вважати, що ідеї психоаналізу як наряду в психології є більш плідними для з'ясування психологічних механізмів відхилень у психічній діяльності людини, ніж для обґрунтування закономірностей в нормованого психічного життя?

6. Чи завжди застосування методів дослідження повинне ґрунтуватися на певних принципах?

7. Чи згодні ви з думкою, що неспроможність самоспостереження як методу наукового дослідження виявляється тільки в суб'єктивізмі тлумачення його результатів?

8. Чи згодні ви з думкою, що експеримент як метод може бути застосований для дослідження будь-яких психічних явищ?

9. Чи можна за допомогою методу тестів досліджувати психологічні закономірності?

10. Чи всі сфери психіки людини дають можливість вивчати метод аналізу продуктів діяльності?

11. Чи згодні ви з думкою, що поділ методів на головні і додаткові ґрунтується переважно на їхніх можливостях охоплювати вивченням більше або менше коло психічних явищ?

III. Розв'язати завдання та проблемні ситуації:

1. Що є спільного та відмінного в діяльності мозку та електронно-обчислювальної машини? Порівняйте та проаналізуйте.

2. У чому полягає головна відмінність природного експерименту від спостереження? У чому виявляються позитивні аспекти першого та другого методу?

3. Сформулюйте головні вимоги до проведення методу бесіди та анкетування, яких необхідно дотримуватися, щоб забезпечити об'єктивність і надійність результатів дослідження.

4. У чому полягає коректність тлумачення результатів, отриманих внаслідок застосування тестів?

5. Які величини необхідно визначати при кількісній обробці даних досліджень і що вони характеризують?

IV. Розробити кросворд із запропонованих термінів:

Метод, наука, душа, спостереження, експеримент, тест, анкета, опитування, бесіда, психотренінг.

Семінарське заняття № 3
ТЕМА: Психіка, мозок та антропогенез
Питання для обговорення:

1. Загальні відомості про нервову систему. Структура головного мозку людини.
2. Нейрон як основна структурно-функціональна одиниця нервової системи.
3. Рефлекторна діяльність мозку. Вища і нижча нервова діяльність.
4. Особливості функціонування I та II сигнальних систем.
5. Функціональна асиметрія кори великих півкуль головного мозку (функції лівої та правої півкуль).
6. Відмінності між подразливістю і чутливістю як формами відображення.
7. Стадії розвитку психіки у філогенезі (за О. М. Леонтєвим – К. Е. Фабрі): стадія елементарної сенсорної психіки, стадія перцептивної психіки, стадія інтелектуальної поведінки.
8. Основні форми поведінки: інстинктивна поведінка, регульована навичками, інтелектуальна поведінка.
9. Рівні функціонування психіки: свідомість, підсвідомість (несвідоме), надсвідомість. Характеристика свідомості.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення на тему: „Характеристика базових форм психічної активності: інстинктивна поведінка, регульована навичками, інтелектуальна поведінка”. Навести приклади.
2. Описати механізми психіки.

I. Дати відповіді на запитання:

1. Чому здатність до відображення є атрибутом живої матерії?
2. У чому полягає суть сигнальної ролі психіки?
3. Якою є послідовність етапів розвитку нервової системи?
4. Якою є послідовність етапів розвитку психіки?
5. Як пов'язаний розвиток психіки з середовищем та умовами життя?
6. Яка роль праці у виникненні людської свідомості?
7. Яка роль мови в розвитку людської свідомості?
8. Що спільне і що відмінне у психічній діяльності тварини і людини?
9. Які ознаки людської свідомості?
10. Якими є умови розвитку людської свідомості?

II. Розкрити зміст понять.

1. Психологія – (наука про психіку та закономірності її розвитку і прояву).
2. Психіка – (властивість мозку, яка виявляється у здатності відобразити реальний світ).
3. Мозок складається з таких відділів:

- (- довгастий мозок;
  - варолієвий міст;
  - середній мозок;
  - проміжний мозок;
  - мозочок;
  - великі півкулі).
4. Нейрон – (структурна функціональна одиниця нервової системи).
  5. Вища нервова діяльність – (взаємодія організму із зовнішнім середовищем; виявляється в рухах).
  6. I сигнальна система – (система тимчасових нервових зв'язків, які утворюються під впливом різноманітних зорових, слухових, дотикових, смакових подразників).
  7. II сигнальна система – (система тимчасових нервових зв'язків, які утворюються під впливом мовних подразників).
  8. Функції психіки: (регулятивна, інструментальна).
  9. Подразливість – (властивість живих організмів реагувати зміною свого стану або руху на зовнішній вплив).
  10. Чутливість – (здатність реагувати на нейтральні подразнення, які сигналізують про появу життєво важливих впливів).
  11. Стадії розвитку психіки: (стадія елементарної сенсорної психіки, стадія перцептивної психіки, стадія інтелектуальної поведінки).
  12. Свідомість – (найвища ступінь розвитку психіки, властива тільки людині).
  13. Рефлекс – (відповідна дія організму на подразнення, яка здійснюється за допомогою центральної нервової системи).
  14. Рефлекси є: (умовні, безумовні).
  15. Стадія елементарної сенсорної психіки ...
  16. Стадія перцептивної психіки ...
  17. Стадія інтелекту ...
  18. Інстинкт – (це акти взаємодії організму із середовищем, механізмом яких є система безумовних рефлексів).
  19. Навички – (набуті дії в разі багаторазового повторення).
  20. Поведінка – (це своєрідна активність, прояв життєдіяльності живих істот, завдяки якій вони пристосовуються до свого оточення й задовольняють свої біологічні потреби).

III. Завдання для самоконтролю.

1. Чи є здатність до відображення неодмінною властивістю живої матерії?
2. Чи можна стверджувати, що розвиток здатності до відображення є результатом боротьби за існування біологічних систем?
3. Чи є правильною така послідовність етапів розвитку нервової системи: дифузна, ланцюгова, вузлова, ганглієва, цереброспина?

4. Чи в правильній послідовності названі етапи розвитку психіки: подразливість, чутливість, нау́чіння, інстинкт, інтелектуальна діяльність, свідомість?

5. Чи можна стверджувати, що сутність відмінностей психіки людини і тварини полягає в тому, що для останньої це механізм пристосування до реальних умов життя, а для першої — інструмент перетворення світу з метою максимального задоволення своїх потреб?

6. Чи є можливою поява вищих форм психіки без знакових систем (наприклад, мови)?

IV. Розв'язати проблемні ситуації.

1. Чому елементарну чутливість вважають початковою формою власне психіки, а подразливість - лише актом відображення?

2. Чому павук, посаджений у банку разом з мухою, не "впізнає" її, навіть коли він голодний, тоді як за звичайних умов умисно ловить мух у павутиння і поїдає їх?

3. Чому складну поведінку бджіл не можна назвати працею?

4. У чому полягає якісна відмінність інтелектуальних форм поведінки вищих тварин і людини?

5. Чому впродовж усієї історії розвитку людства організм людини і мозок не зазнавали практично ніяких змін, а у тварин кожний новий етап розвитку психіки супроводжувався змінами в організмі та нервовій системі?

6. Що може бути показником інстинктивного характеру поведінки тварини або людини?

7. Чому обмін сигналами, що має місце у тварин, не може ототожнюватися з мовою людини?

8. Чи можна закономірності психіки тварин переносити на психіку людини? Чому?

V. Проаналізувати приклади.

Сформулювати висновок про характерні особливості навички, її відмінності від інстинкту, про вплив різних факторів на здатність до нау́чіння (вік, розвиток перцептивних можливостей, активізація дослідницького рефлексу, умови життя та ін.).

а) В експерименті дощових хробаків тренували просуватися лабіринтом так, щоб потрапити в темну вологу камеру і уникнути іншої алеї з електричним струмом і подразнюючим соляним розчином. Для вироблення таких рухів хробакам потрібно було біля 200 поштовхів електроструму. Цікаво, що хробаки були здатні зберегти вироблену реакцію після того, як видаляли перших 5 сегментів тіла з мозковим ганглієм.

б) Голодну кішку закривали в клітці із засувом. Ззовні клали м'ясо. Кішка декілька годин робила хаотичні рухи біля дверцят клітки. Після багатьох спроб тварина випадково відчиняла засув, вистрибувала з клітки й оволодівала м'ясом. Поступово, після кількох сотень спроб, кішка навчилася відчиняти дверцята клітки. Але коли клітку повертали на 180°, кішка тривалий час робила рухи на

тому місці, де раніше були дверцята і засув, хоча ці рухи стали абсолютно непотрібними.

в) Відомо, що в лабораторних умовах жаби їдять личинок борошняного хруща і мух-жужелиць. Останні за своїм забарвленням імітують бджіл, але не мають жала. Після спроб з першими двома приманками жабам запропонували бджіл. Коли вони відчували дію бджолиної отрути, то почали уникати бджіл і жужелиць, хоча продовжували їсти личинки борошняних хрущів.

г) Помічено, що статеві незрілі ескімоські лайки, які ще не знають своєї території, очевидно не здатні засвоїти, що є і чужі території. Але, тільки-но у них з'являється територіальна поведінка, вони швидко навчаються уникати чужих територій.

д) Щури і собаки, які зростали без обмежень у збагаченому середовищі, краще навчалися в лабіринтах й інших місцях, ніж тварини, які зростали в умовах з обмеженнями різного роду.

е) У самок кіз та овець після пологів є короткий період, під час якого матері навчаються розпізнавати індивідуальні ознаки своєї дитини; після закінчення цього періоду самки відганяють чужих малюків.

Кози, яких ізольовано від козенят через годину після їх народження, в подальшому не виявляють індивідуально-специфічної материнської поведінки, хоча матка може інколи прийняти козенят і після закінчення даного періоду, якщо їх розмістити разом.

ж) У Сінгапурі є спеціальний мавпячий розплідник, де підготовлюють мавп до роботи “ботаніків”. Мавпи досить легко запам'ятовують близько 25 слів, якими користуються люди для розпоряджень чотириноному помічникові під час його “роботи” у верховіттях на висоті п'ятиповерхового будинку. Мавпи відламують і приносять людині потрібні листки і квіти, які дістати іншим способом буває неможливо. Таких мавп вчені використовують у тропіках для збирання гербаріїв.

Зробити висновки про характерні особливості інтелектуальної форми поведінки.

а) Харчову приманку розклали на столі серед ряду свічок, які горіли. Мавпа спробувала схопити приманку, але декілька разів отримувала опіки. Після низки спроб і помилок вона намагалася загасити вогонь різними предметами: молотком, палицею, цвяхом.

б) Перед мавпою ставили спеціальний прилад – скриньку зі змінними кришками. Кришки мали отвори різної форми (квадратні, круглі, трикутні та ін.). Мавпа повинна була вибрати ціпок відповідної форми, просунути його в отвір кришки, натиснути на пружину, яка відчиняє скриньку з кормом. При заміні кришки мавпа після нових спроб і помилок навчилася підбирати ціпок, який відповідає отвору, і відчиняти кришку скриньки.

в) В одному з дельфінаріїв разом тримали дельфіна-білобочку і малу косатку. Коли експериментатор опускався в басейн і ловив дельфіна, косатка приходила йому на допомогу. Вона підпливала і виштовхувала дельфіна з рук експериментатора. Якщо ж експериментатор міцно тримав дельфіна і косатка не могла виштовхнути його, вона схоплювала ротом ногу ловця і м'яко стискувала її, поки експериментатор не випускав дельфіна.

г) Шимпанзе Сарі, яка навчалася спеціальній штучній мові, пропонували класти дві чашки разом, окремо ложку, тоді теж саме відбувалося з двома пробками і ключем, двома олівцями і ручкою тощо. Потім її навчили розміщати відповідний пластиковий знак “той же самий” або “інший” між об’єктами. В контрольному досліді Сара правильно використовувала знак між однаковими і різними об’єктами.

д) В ході дослідів тварину навчили розрізняти “купівельну цінність” жетонів. Одні жетони шимпанзе могла виміняти на корм, інші не мали цієї “цінності”: їх опускання в автомат не мало жодних наслідків. Усі тварини справлялися з цим завданням, але на його розв’язування був потрібний різний час. Коли ж після цього до клітки з кількома шимпанзе кинули жетони, то мавпи почали збирати лише ті, які обмінювалися на ласощі. Завдання ускладнили. З’явився третій вид жетонів, за які давали не один, а два плоди. В рамках наступних ста дослідів мавпи навчилися вибирати третій вид жетонів, як більш цінний.

е) Шимпанзе охоче їдять комах. Мавпи з антропоїдної станції на острові Тенерифі виявили одного разу біля своєї клітки мурашину стежку, до якої не могли дотягнутися рукою.

Щоб зловити мурашу, мавпа брала соломинку, протягувала її через рот так, що вона ставала мокрою, тоді просувала її крізь ґрати і встромлювала у скупчення комах. Мавпа підносила до рота соломинку з прилиплими комахами і злизувала їх. Викривлений кінець травинки мавпа відгризала і продовжувала “ловити” тим, що залишалося.

ж) Вчені описують у шимпанзе два цікавих приклади обробок предметів, що потім використовуються як допоміжний засіб. В одному випадку гілки або стеблини рослин чистять від листя та бокових пагонів і встромлюють у гнізда термітів; комах, які налипали до патичка, мавпа поїдає. В іншому випадку шимпанзе пережовують листя, формують їх у грудки і використовують як губки, добуваючи з дерев’яного дупла питну воду.

VI. Визначити, які з наведених нижче фактів стосуються поведінки шимпанзе, а які – поведінки дитини. За якими ознаками це можна встановити?

а) Одна з них може скласти фігуру з двох-трьох частин лише в тому разі, коли перед нею була фігура - зразок, інша може виконувати завдання і за відсутності зразка, за пам’яттю.

б) Особливістю діяльності однієї було те, що вона, як правило, брала одразу ж дві потрібні фігури, необхідні для конструювання. Часто бувало, що, взявши дві фігури, вона поєднувала їх у повітрі, зближуючи руки, а потім все ставила на стіл. Інша так ніколи не чинила.

в) Найважчі завдання для однієї - завдання типу конструювання мосту, в яких горизонтальний елемент необхідно було накласти на два вертикальних. Для іншої це було найпростішим завданням, вона робила подібні фігури за власною ініціативою.

7. Німецькі вчені В. Кеппог та Л. Кеппог провели експеримент сіпання за волосся шимпанзе та дитини. Виявилось, що в той час, коли один із досліджуваних

відразу починав скиглити, інший, навіть якщо дослідник починав сильніше скубати за волосся, не видавав звуків, лише відхилив власною рукою руку дослідника.

Який вияв стосується поведінки шимпанзе, а який - дитини? Чому?

Семінарське заняття № 4

ТЕМА: Стисла історія становлення психології

Питання для обговорення:

1. Характеристика передумов виникнення психології як науки.
2. Донауковий (філософський) етап становлення психології.
3. Передумови відокремлення психології в самостійну наукову галузь (кін. XVIII – поч. XIX ст.).
4. Науковий етап розвитку психології. Криза психологічної науки на рубежі XIX-XX ст., її причини та наслідки.
5. Основні напрями психології: психодинамічний напрям, біхевіористичний напрям, гештальтпсихологія, гуманістичний напрям, когнітивний напрям, трансперсональна психологія.
6. Становлення і розвиток української психологічної думки.

Завдання для самостійної роботи:

1. Законспектувати закономірності розвитку психології в рамках філософії, теології, біології та медицини.
2. Проаналізувати особливості розвитку психології у II половині XIX ст.
3. Підготувати повідомлення на тему: „Становлення і розвиток української психологічної науки” в зошиті для практичних занять, використовуючи першоджерела.

I. Розв’язування тестових завдань (на вибір).

1. Найдавніші пояснення психіки базувались на таких першоосновах:
  - а) вогонь, земля, вода, повітря;
  - б) вогонь, любов, земля, повітря;
  - в) вогонь, любов, космос, земля;
  - г) вогонь, земля, всесвіт, космос.
2. Філософське вчення, яке наділяє душею всі явища природи та тварин, - це:
  - а) анімізм;
  - б) детермінізм;
  - в) дуалізм;
  - г) ідеалізм.
3. Демокріт дотримувався:
  - а) анімістичного погляду на світ;
  - б) дуалістичного вчення;
  - в) матеріалістичної точки зору на психіку;
  - г) ідеалістичної точки зору на психіку.
4. Родоначальник ідеалістичного напрямку був:
  - а) Демокріт;

- б) Платон;
  - в) Аристотель;
  - г) Гіппократ.
5. Аристотель у трактаті „Про душу” виділив такі види душі:
- а) рослинну, свідому, безсмертну;
  - б) рослинну, тваринну, розумну;
  - в) тваринну, розумну, свідому;
  - г) рослинну, розумну, свідому.
6. Провісником ідеї рефлексу був:
- а) Р.Декарт;
  - б) Ф.Бекон;
  - в) Д.Локк;
  - г) Г.Лейбніц.
7. Вислів „Пізнай самого себе...” належить:
- а) Дж.Локку;
  - б) Сократу;
  - в) Р.Декарту;
  - г) Аристотелю.
8. Представник сенсуалізму, який психіку новонародженого вважав „чистою дошкою”:
- а) Г. Лейбніц;
  - б) Б. Спіноза;
  - в) Ф.Бекон;
  - г) Дж. Локк.
9. Вислів „Мислю – значить, існую” належить:
- а) Платону;
  - б) Р.Декарту;
  - в) В.Вундту;
  - г) А.Біне.
- 10.Рік виходу першого трактату під назвою „Психологія”:
- а) 1590 р.;
  - б) 1879 р.;
  - в) 1906 р.;
  - г) 1670 р.
11. Основоположником психології як самостійної науки вважається :
- а) Аристотель;
  - б) І. Павлов;
  - в). Л. Виготський;
  - г). В.Вундт.
12. Рік відкриття першої експериментальної психологічної лабораторії:
- а) 1913 р.;
  - б) 1590 р.;
  - в) 1910 р.;
  - г) 1879 р.

Семінарське заняття № 5

ТЕМА: Увага

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика уваги.
2. Фізіологічне підґрунтя уваги.
3. Наукові теорії уваги.
4. Основні різновиди уваги.
5. Характеристика властивостей уваги.
6. Значення уваги в житті та діяльності людини.
7. Способи підтримання уваги й формування уважності як властивості.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати теорії уваги та їх представників, використовуючи літературні джерела.
2. Проаналізувати уважність як властивість особистості.
3. Підібрати методики дослідження та розвитку властивостей уваги школярів.
4. Запропонувати рекомендації щодо розвитку уважності в школярів, користуючись матеріалами фахових видань.

I. Розгляд теоретичних запитань.

1. У чому виявляється увага?
2. Яким є фізіологічний механізм уваги?
3. Що таке осередок оптимального збудження?
4. Що таке домінанта?
5. Що є джерелом уваги особистості в її діяльності?
6. Чим зумовлені різні погляди психологів на природу уваги?
7. Якою є структура уваги?
8. Яким є механізм відволікання та розосередженості уваги?
9. Як пов'язані між собою увага і діяльність людини?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи можлива психічна активність без уваги?
2. Чи можлива діяльність без уваги?
3. Чи завжди довільна увага зумовлена свідомою метою?
4. Чи згодні ви з думкою, що увага виявляється тільки в діяльності і підтримується виключно нею?
5. Чи згодні ви з твердженням, що зовнішня увага виникає пізніше, ніж внутрішня?
6. Чи завжди виникнення інтересу до діяльності зумовлює перехід довільної уваги в післядовільну?
7. Чи вважаєте ви, що пояснення фізіологічної суті механізмів уваги як осередку оптимального збудження та як домінанти принципово відмінні?

8. Чи можливий розподіл уваги між такими різновидами діяльності: переписування тексту, слухання музики, періодичні відповіді на запитання іншої особи?

9. Чи завжди розосередженість уваги є показником невміння особистості зосереджуватися на об'єкті діяльності?

10. Чи згодні ви з думкою, що висока концентрація уваги на об'єкті діяльності завжди пов'язана із сприятливими умовами та відсутністю що сторонніх подразників відволікаючих?

11. Чи всі названі характеристики діяльності вимагають від людини більше зусиль на підтримання уваги: віддалена мета, складність, нецікавий зміст, невеликий обсяг роботи?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Які об'єктивні та суб'єктивні чинники можуть позитивно впливати на виявлення уваги особистості?

2. Які об'єктивні, предметні та суб'єктивні чинники можуть негативно впливати на виявлення уваги особистості?

3. Чому в світловій рекламі світло періодично вимикається? З якою метою це роблять?

4. Ньютон мав звичку варити яйце на спиртівці за робочим столом, щоб зайвий раз не відволікатися від роботи. Одного разу в момент напруженої розумової праці замість яйця він вкинув у каструлю свій годинник. Як можна пояснити цей факт?

5. Яку людину можна назвати більш уважною:

— ту, яка, займаючись справами, перебуває в стані глибокої зосередженості й не помічає нічого навколо;

— ту, яка за коротку мить здатна помітити всі деталі ситуації і не випускати з поля зору жодної дрібниці;

— ту, яка незалежно від того, що вона робить, здатна бачити й чути все, що так або інакше стосується її діяльності?

6. Хижак може впродовж тривалого часу вистежувати свою здобич. Чи можна його увагу схарактеризувати як довільну?

Семінарське заняття № 6

ТЕМА: Відчуття

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика когнітивної сфери психіки.
2. Відчуття як сенсорна функція.
3. Фізіологічне обґрунтування сенсорних процесів.
4. Класифікації відчуттів.
5. Основні властивості відчуттів.
6. Значення відчуттів у житті та діяльності людини.
7. Психофізіологічні засади розвитку відчуттів.

Завдання для самостійної роботи:

1. Доберіть приклади властивостей відчуттів: якість, інтенсивність, тривалість та ін.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Чому психічний процес відчуття належить до чуттєвого пізнання?
2. У чому полягає особливість відчуттів як чуттєвої форми відображення дійсності?
3. За якими принципами відчуття поділяють на різновиди?
4. Чи всі подразники, що об'єктивно діють на органи чуттів, можуть відображатися за допомогою відчуттів?
5. Якими є головні властивості відчуттів?
6. Якими є головні пороги чутливості та чим вони визначаються?
7. У чому виявляються компенсаторні можливості відчуттів?
8. Що таке сенсibiliзація відчуттів і яким є її механізм?
9. У чому виявляється синестезія відчуттів?
10. Який подразник називається адекватним?
11. Що таке адаптація відчуттів і який її механізм?
12. Як пов'язані між собою відчуття та діяльність?
13. У чому можуть виявлятися індивідуальні можливості у відчуттях людей?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи достатньою є така характеристика процесу відчуття: відчуття - це процес відображення в мозку людини деяких якостей та властивостей предметів?
2. Чи можна стверджувати, що в кожному акті пізнавальної діяльності людини чуттєве пізнання передує абстрактному?
3. Чи правомірно стверджувати, що суб'єктивний характер відчуттів виявляється в тому, що суб'єктом відображення є людина, а результати відображення завжди несуть на собі відбиток психофізіологічних особливостей того, хто відчуває?
4. Чи згодні ви з твердженням, що в аналізі подразників, які діють на органи чуттів, беруть участь усі ланки аналізатора?
5. Чи можна стверджувати, що слабкі подразники посилюють, а сильні - послаблюють чутливість аналізатора?
6. Чи всі подразники, що об'єктивно діють на аналізатори людини, відображаються ними?
7. Чи згодні ви з твердженням, що відчуття руху органів тіла відбувається за допомогою інтерорецепторів?
8. Чи згодні ви з твердженням, що відчуття інтенсивності звуку забезпечується кортієвим органом слухового рецептора?
9. Чи всі названі відчуття належать до кінестетичних: відчуття руху, відчуття рівноваги, відчуття положення тіла в просторі?
10. Чи повною є класифікація відчуттів: контактні, дистантні, інтерорецептивні, екстерорецептивні, пропріоцептивні, зорові, слухові, нюхові, смакові, тактильні, больові, температурні, кінестетичні, статичні, органічні?
11. Чи завжди взаємодія відчуттів викликає ефект сенсibiliзації?

12. Чи є явище компенсації закономірним і необхідним у разі порушення одного з аналізаторів?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Поясніть, чому відчуття є генетично первинною формою відображення дійсності.

2. У чому виявляється і чим зумовлюється суб'єктивний характер відчуттів?

3. Чим можна пояснити в кожному конкретному випадку скарги на такі розлади зорових відчуттів: "Погано бачу предмети при яскравому освітленні", "При переході з вулиці в погано освітлену кімнату впродовж тривалого часу нічого не бачу", "Не можу читати: всі літери та рядки в книзі розпливаються"?

4. Чим пояснити той факт, що збільшення інтенсивності дії подразника в одних випадках відчувається, а в других - ні?

Семінарське заняття № 7

ТЕМА: Сприйняття

Питання для обговорення:

1. Сприйняття як перцептивна функція.
2. Фізіологічне обґрунтування перцептивних процесів.
3. Класифікації сприйняття.
4. Основні властивості сприймання.
5. Значення сприйняття у житті та діяльності людини.
6. Ілюзії у сприйманні та їх врахування в діяльності людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізувати види сприймання.
2. Підготувати повідомлення щодо спостереження і спостережливості.
3. Описати методики дослідження властивостей сприймання школярів.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому можуть виявлятися індивідуальні можливості у відчуттях людей?
2. Який психічний процес називається "сприйманням"?
3. У чому полягає спільне та відмінне між сприйманням і відчуттям?
4. Якими є загальні властивості сприймань?
5. Що таке структурність сприймання та який її механізм?
6. Що таке константність сприймання та який її механізм?
7. У чому виявляється апперцепція в процесах сприймання?
8. Який вплив на сприймання може справляти попередній досвід?
9. Що таке ілюзія у сприйманні та який її механізм?
10. Що таке спостереження? Що таке спостережливість?
11. У чому може виявлятися професійна спостережливість?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи погоджуєтеся ви з думкою, що відмінності між сприйманням і відчуттям зводяться здебільшого до кількісних характеристик результату відображення?
2. Чи можна визначити процес сприймання як синтез відчуттів?
3. Чи всі головні властивості сприймань названо: предметність, цілісність, структурність, осмисленість, константність?
4. Чи завжди апперцепція має позитивний вплив на процес сприймання об'єктів?
5. Чи можлива структурність сприймання без його осмисленості?
6. Чи можна стверджувати, що осмисленість сприймання зумовлена тільки такою його властивістю, як предметність?
7. Чи є константність сприймання об'єктивно детермінованим явищем?
8. Чи завжди при сприйманні просторових характеристик об'єктів бере участь кінестетичний аналізатор?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Чому сприймання не можна звести до простої суми відчуттів? Як слід розуміти твердження, що сприймання - це результат складної аналітико-синтетичної діяльності?
2. Поясніть, яку роль відіграють рухи очей (саккадичні рухи) у складному зоровому сприйманні. Чому процес сприймання розглядають як перцептивну діяльність суб'єкта?
3. Хмари на небі іноді сприймаються як цілісні предмети, що нагадують тварин, птахів, скелі тощо. Яка важлива особливість сприймання у цьому виявляється?
4. Поясніть такий факт: чому коли людина вперше йде незнайомою місцевістю, самотійно розшукуючи дорогу, то вдруге вона без труднощів знайде її; якщо ж вона йде із супутником, якому дорога добре відома, то вдруге їй буде важко самотійно пройти цей шлях?
5. Відомо, що один і той самий проміжок часу в різних ситуаціях сприймається неоднаково. Поясніть причини суб'єктивної оцінки часу людиною.
6. Чим пояснити, що сліпонароджені після вдало проведеної операції спочатку не розрізняють ні форми, ні розміру, ні віддаленості предметів?
7. Спостережливість - це якість особистості, необхідна для успішної діяльності взагалі, а для лікарської та педагогічної - особливо. Які умови, на вашу думку, сприяють розвиткові спостережливості в лікарів; до яких помилок у діагностиці захворювання може призвести недостатня спостережливість лікаря?
8. Чим пояснити, що одна й та сама лекція різними слухачами може бути оцінена по-різному: як "інформативна", "популярна", "цікава", "корисна", "нудна", "нецікава".

Семінарське заняття № 8

ТЕМА: Пам'ять

Питання для обговорення:

1. Пам'ять як особистісне підґрунтя.
2. Основні теорії пам'яті.
3. Процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, відтворення, забування.
4. Різновиди відтворення: впізнавання, згадування, пригадування.
5. Види пам'яті.
6. Індивідуальні властивості пам'яті: швидкість, точність, міцність, готовність.
7. Значення пам'яті в діяльності людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про теорії пам'яті.
2. Проаналізувати індивідуально-психологічні особливості пам'яті, навести приклади. Оформити у вигляді таблиці в зошиті для семінарських занять.
3. Здійснити підбір методик дослідження особливостей пам'яті.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Охарактеризуйте найважливіші особливості пам'яті як пізнавального процесу.
2. Яка роль пам'яті у психічному житті людини?
3. Якою є природа асоціацій і яким є їх значення в процесах пам'яті?
4. За якими принципами пам'ять поділяють на різновиди?
5. У чому полягає відмінність між короткочасною та оперативною пам'яттю?
6. Якими є головні умови продуктивного запам'ятовування?
7. Як можна пояснити явище ремінісценції?
8. У чому виявляється головна відмінність образів та уявлень пам'яті від образів сприймання?
9. У чому виявляються індивідуальні відмінності пам'яті?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи є пам'ять психічним процесом, який можна віднести до абстрактного пізнання?
2. Чи можна стверджувати, що функція пам'яті вичерпується процесами фіксації та відтворення одержаних вражень?
3. Чи правильно визначені принципи поділу пам'яті на різновиди: залежно від участі волі в процесах запам'ятовування, залежно від тривалості утримання інформації в пам'яті, залежно від змісту запам'ятовуваного?
4. Чи всі різновиди пам'яті названі: довільна, мимовільна, образна, рухова, словесно-логічна, емоційна, довготривала, короткочасна?
5. Чи є принципова різниця в механізмах мимовільного відтворення та персеверації?
6. Чи всі умови продуктивного запам'ятовування названі: мета запам'ятовування, позитивне ставлення до заучуваного, осмисленість інформації, повторення?
7. Чи всі названі особливості пам'яті характеризують її індивідуальні відмінності: швидкість запам'ятовування, готовність до відтворення, тривалість зберігання, персеверація?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. З досвіду відомо, що, хвилюючись, людина може забувати раніше запам'ятоване. Яке фізіологічне пояснення можна дати цьому явищу?

2. Багато людей для кращого запам'ятовування вдаються до коротких занотувань. Чому такий прийом сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу?

3. В одному експерименті піддослідним було запропоновано розв'язати п'ять задач. У другому - через 15 хвилин їм же потрібно було скласти п'ять аналогічних задач. Після цього на вимогу експериментатора вони повинні були відтворити числа з усіх десяти задач. В якому випадку піддослідні краще запам'ятали цифри і чому?

4. Трапляється так, що тривала робота по запам'ятовуванню навчального матеріалу виявляється неефективною. Чим пояснити, що, по-перше, матеріал погано запам'ятовується, по-друге, створюється ілюзія його запам'ятовування?

5. Як психологічно та фізіологічно обґрунтувати положення К. Д. Ушинського про те, що "погана пам'ять" - це результат лінощів пригадувати?

Семінарське заняття № 9

ТЕМА: Мислення й мовлення

Питання для обговорення:

1. Інтелект та мислення.
2. Теорії мислення.
3. Основні операції мислення.
4. Класифікації мислення.
5. Індивідуальні властивості мислення.
6. Мова й мовлення.
7. Теорії мови й мовлення.
8. Види мовлення.
9. Індивідуальні властивості мовлення.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати види мислення.
2. Визначити етапи розв'язування мислительних задач, побудувавши схему.
3. Підготувати повідомлення про індивідуально-психологічні особливості мислення.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому полягають специфічні особливості мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?

2. У чому виявляється істотна відмінність абстрактного пізнання дійсності від чуттєвого?

3. У чому полягає особливість опосередкованого способу пізнання дійсності?

4. Що характеризує істотні ознаки предметів та явищ, які є об'єктом мисленого пізнання?

5. Охарактеризуйте головні операції мислення.
6. Що є кінцевим продуктом мисленого пізнання дійсності?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи достатньо буде, характеризуючи мислення, вказати на такі його ознаки: це спосіб опосередкованого та узагальненого відображення внутрішніх властивостей об'єктів та явищ дійсності?
2. Чи є соціальна природа мислення необхідною умовою його розвитку?
3. Чи всі операції мислення названі: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація?
4. Чи достатньою є така характеристика операції аналізу: аналіз -це розкладання цілого на частини?
5. Чи достатньою є така характеристика операції синтезу: синтез — це об'єднання в ціле елементів, виокремлених в об'єкті в процесі аналізу?
6. Чи згодні ви з твердженням, що продуктом мислення можуть бути лише поняття?
7. Чи згодні ви з твердженням, що в поняттях як формі мислення найповніше відображаються всі властивості та якості об'єктів?
8. Чи вважаєте ви, що поняття "завдання" іноді може бути ширшим, ніж поняття "проблемна ситуація"?
9. Чи правильно названі форми мислення: наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне, поняттєве?

III. Проаналізувати проблемні ситуації

1. Поясніть, у чому полягають головні відмінності уяви від уявлень пам'яті. За якими ознаками це можна встановити?
2. Визначте, які прийоми створення образів уяви використані: винахідником - при конструюванні дирижабля, гідролітака; письменником - при створенні літературного персонажа; художником-карикатуристом - при створенні дружнього шаржу.
3. Поясніть, чому деякі люди, не обізнані з медициною, прочитавши опис того чи іншого захворювання, схильні уявляти, що й вони захворіли саме на цю хворобу, що й у них виявляються симптоми цієї хвороби.
4. У чому виявляється принципова відмінність мислення людини від "мислення" машини? Наведіть аргументи, які б переконливо доводили наявність такої відмінності.
5. У чому полягають відмінності мислення людини та мислення тварини? Що не дає можливості мисленню тварини піднятися до рівня людського мислення?

Семінарське заняття № 10

ТЕМА: Уява

Питання для обговорення:

1. Уява та її взаємодія з іншими когнітивними процесами.

2. Процеси створення образів уяви: аглютинація, аналогія, гіперболізація, схематизація, акцентування, типізація.
3. Класифікації уяви.
4. Мрія як особливий вид уяви.
5. Сновидіння як форма уяви.
6. Індивідуальні особливості уяви.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити порівняльну таблицю „Індивідуально-типологічні особливості уяви”.
2. Визначити взаємозв'язок уяви і творчості.
3. Описати методи стимулювання творчої активності.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому полягає відмінність понять від уявлень як форм пізнання дійсності?
2. У чому полягає специфічність відображення дійсності в процесах уяви?
3. Чим зумовлена діяльність людської уяви?
4. Від чого залежить багатство створюваних людиною образів уяви?
5. У чому полягає принципова різниця образів репродуктивної та продуктивної уяви?
6. У чому полягають особливості мрії як різновиду творчої уяви?
7. У чому виявляється зв'язок процесів чуттєвого пізнання і мислення з уявою?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з твердженням, що без уяви неможлива будь-яка практична діяльність людини?
2. Чи завжди уява є частиною діяльності мислення?
3. Чи є уява у тварини?
4. Чи є принципова різниця між уявленнями творчої уяви та галюцинаціями?
5. Чи може яскравість уяви негативно позначитися на психічному житті людини?
6. Чи погодитеся ви з думкою, що мрія - це створення образів уяви, в справдженні яких людина впевнена?

III. Проаналізувати проблемні ситуації

1. Про які якості розуму йдеться в наведеному описі: "Він мав ґрунтовні знання у сфері як соціальних, так і природничих наук і вмів цими знаннями добре користуватися. У досліджуваних явищах він прагнув віднайти їхню сутність, з'ясувати головні причини, зв'язки. Відкидаючи будь-які шаблони, при аналізі нових фактів умів бачити їх з нового боку й не боявся критично оцінити свої попередні погляди. Іноді він припускався помилок, але вмів усувати їх згодом".

Практичне заняття № 11
ТЕМА: Психологія особистості
Питання для обговорення:

1. Поняття особистості. Людина, індивід, особистість, індивідуальність.
2. Особистість як об'єкт і суб'єкт соціальної взаємодії.
3. Природа особистості в психологічних теоріях (О.Ф.Лазурський, З.Фрейд, К.Юнг, А.Адлер, К.Хорні, Е.Фромм, Г.Салліван, К.Роджерс, А.Маслоу, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, К.К.Платонов, Т.М.Титаренко).
4. Склад і структура особистості:
  - спрямованість особистості, що визначає її активність і діяльність;
  - індивідуально-психофізіологічні властивості особистості (статеві, вікові особливості, патологічні зміни);
  - соціально-психофізіологічна характеристика особистості (психічні процеси, стани, властивості);
  - соціально-генетичний аспект особистості (задатки, здібності, досвід людини).

●
I. Дискусія на тему: „Фактори, які сприяють розвитку особистості”

Запитання для дискусії

1. Чи можна сказати „домінуючі фактори розвитку особистості”?
2. Наведіть приклади ролі спадковості в розвитку особистості?
3. Як середовище впливає на формування особистості?
4. У яких випадках навчання та виховання негативно впливає на розвиток особистості?
5. Чи можуть фактори розвитку особистості форсувати її віковий розвиток?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з думкою, що кожную людину можна назвати особистістю?
2. Чи згодні ви з твердженням, що між поняттями "особистість" та "індивідуальність" принципової різниці немає?
3. Чи достатньо, характеризуючи особистість, вказати на такі ознаки: "свідомий індивід", "включений у суспільно корисну діяльність"?
4. Чи завжди у психічному житті людини біологічне виявляється як соціальне?
5. Чи можна тлумачити спрямованість людини як вияв усіх притаманних їй спонукань?
6. Чи достатньо, характеризуючи інтерес, вказати, що це стійке, вибіркоче ставлення людини до явищ та об'єктів дійсності?
7. Чи можна вважати достатнім твердження, що "переконавання — це знання, істинність яких для людини є незаперечною і які постають для неї як керівництво до дії”?
8. Чи можна стверджувати, що велика і віддалена життєва мета особистості найповніше характеризує її сутність?

9. Чи може в людини з адекватною самооцінкою виникнути стан фрустрації?

10. Чи правильним є твердження, що джерелом і рушійною силою розвитку особистості є різноманітні протиріччя, які породжуються її діяльністю та умовами життя?

11. Чи можна прискорити психічний розвиток особистості?

III. Завдання та проблемні ситуації.

1. За якими зовнішніми виявами особистості можна судити про рівень її розвитку та суспільну свідомість?

2. Розкрийте, в чому виявляється істотна відмінність у поглядах на джерела активності особистості представників різних психологічних теорій.

3. Як можна психологічно обґрунтувати твердження, що інтерес постає водночас і як важливий мотив навчання, і як засіб підвищення його ефективності?

4. Як, аналізуючи потреби особистості, можна дійти висновку про рівень її індивідуальної та суспільної свідомості?

5. Чи є стан фрустрації закономірним наслідком завищених домагань особистості?

Семінарське заняття № 12 **ТЕМА: Психологія діяльності**

Питання для обговорення:

1. Поняття про діяльність. Мета і мотивація діяльності.
2. Структура діяльності. Засоби діяльності, процес її засвоєння: (поняття про вміння; поняття про навички; умови формування вмінь і навичок).
3. Основні різновиди діяльності.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізувати види дій. Визначити особливості кожного виду: внутрішні та зовнішні, теоретичні та практичні. Побудувати схему.
2. Охарактеризувати основні різновиди діяльності: гра, учіння, праця.
3. Визначити поняття провідної діяльності. Назвати її види.
4. Підготувати повідомлення про невербальні засоби спілкування. Визначити їх роль у діяльності вчителя.
5. Охарактеризувати рівні спілкування.
6. Розробити таблицю: „Переваги й недоліки різних видів спілкування” й оформити її в зошиті для семінарських занять.

I. Проаналізувати ситуацію.

1. На підставі наступних фактів знайдіть провідний мотив, за яким Мишко пропустив уроки в школі.

а) По дорозі до школи Мишко часто заходить до аптеки за ліками, котрі йому призначив окуліст.

б) До та після школи Мишко годинами грає у футбол і не встигає вчасно приготувати домашні завдання.

в) Дорогою до школи Мишко заходить до бібліотеки і засиджується там.

г) Мишко може тривалий час очікувати саме той тролейбус, на якому минулого разу їхав до школи.

2. Зазначте, до якого виду мотивів належать наведені нижче вияви потягів, бажань, інтересів і переконань.

А. Викладач М. за станом здоров'я попросив путівку до санаторію.

Б. Почувши гуркіт першого весняного грому, діти в класі швидко замовкли.

В. При поясненні нового матеріалу вчителі часто використовують різноманітні наочні посібники, яскраві приклади, задають класу несподівані питання тощо. Ці прийоми, як правило, сприяють залученню учнів до активної розумової діяльності і дають очікувані результати.

Г. Катерина була сумлінною та активною не лише в навчальній, але й у суспільній діяльності інституту. У дівчини слово ніколи не розходилося із справою. Вона сміливо могла критикувати подругу за порушення правил поведінки, ніколи не приймала необміркованих рішень.

II. Розв'язування практичних завдань.

1. Який з наведених нижче визначень діяльності є найбільш точним?

а) Діяльність – це свідомо внутрішня активність людини, спрямована на задоволення потреб.

б) Діяльність – це зовнішня активність людини, регульована свідомою метою.

в) Діяльність – це активність людини, регульована свідомою метою і спрямована на задоволення її потреб.

г) Діяльність – це сукупність дій людини.

2. Допишіть пропущені компоненти людської діяльності: постановка мети, планування роботи ...

3. Яке з наведених нижче визначень цілей діяльності є правильним?

а) Це усвідомлене спонукання до тих чи інших дій.

б) Це те, що зумовлює прагнення людини до даної, а не до якої-небудь іншої мети.

в) Це те, на що спрямована діяльність і що повинно складати її прямий результат.

г) Це неусвідомлене спонукання людини до тих чи інших дій.

4. Цілі й мотиви діяльності:

а) завжди збігаються;

б) можуть не збігатись, а відрізнитись одне від одного;

в) різняться між собою завжди;

г) в одних умовах збігаються, а в інших відрізняються.

5. В наведених прикладах визначте, що стосується рухів, а що - дій?

1. Щоб зупинити машину, водій вижимає зчеплення і натискає на педаль гальма. Щоб зменшити швидкість, водій також вижимає зчеплення і натискає на педаль гальма.

2. Сергійкові запропонували проїхати на велосипеді по вузькій дошці містка. За першою спробою Сергій тримав руля за кінці, сидів рівно, в'їхав на місток, коли права педаль була зверху. За другою спробою він тримав руки по середині і сидів низько нахилившись, при в'їзді на місток зверху була ліва педаль.

6. Який закономірний зв'язок між психікою і діяльністю виявляється в такому описі?

Вивчення людей похилого віку та довгожителів свідчить, що поступове вивільнення від обов'язків і пов'язаних з ними функцій призводить до звуження та порушення особистості і, навпаки, постійний зв'язок з довколишнім життям сприяє збереженню особистості до самої смерті.

Якщо людина з тих чи інших причин припиняє професійну, громадську діяльність, то це призводить до глибоких змін у структурі її особистості.

7. В яких прикладах виявляються уміння, навички та звички ?

а) Коли спортсмен-початківець вчиться перезаряджати гвинтівку, він здебільшого шепоче: "Раз - повернути ліворуч, два - потягнути до себе, три - штовхнути від себе, чотири - повернути праворуч."

б) Коли переходиш вулицю з одностороннім рухом, ти дивишся ліворуч, назустріч транспорту, що рухається, а коли дійдеш до середини, відчуєш потребу подивитися праворуч, хоча й знаєш, що звідти транспорт йти не може.

в) Попервах учень міркує над тим, ставити чи ні кому у реченні. Для цього він згадує правила пунктуації, вибирає з них ті, що підходять до даного випадку. Він відчуває труднощі відразу визначити, треба чи ні ставити кому в реченні.

г) Протягом навчання учень швидко, не витрачаючи часу на визначення типу речення, безпомилково визначає, які необхідно ставити розділові знаки.

8. З наведених нижче ознак виберіть ті, що характеризують: будь-яку діяльність; ті, що характеризують лише гру, лише навчання, лише працю.

а) умова розвитку психіки;

б) діяльність, яка спрямована на засвоєння способів виконання дій;

в) умова прояву всіх психічних реакцій;

г) діяльність, спрямована на одержання результату, який задовольняє матеріальні та духовні потреби людей;

д) діяльність, спрямована на засвоєння та застосування системи понять;

е) діяльність, яка задовольняється самим процесом виконання.

9. Чи згодні ви з такими міркуваннями про взаємозв'язок діяльності і потреби?

а) Тільки потреби спонукають людей до діяльності і спілкування.

б) У діяльності і спілкуванні народжуються потреби, які спонукають особистість до подальшої діяльності і більш широкого спілкування.

10. Психіка дитини розвивається:

а) в процесі гри і праці;

б) в діяльності;

в) незалежно від діяльності.

11. У якому випадку подано повне і правильне визначення гри?

а) Найулюбленіша, доступна діяльність дитини.

б) Відтворення людського життя дитиною.

в) Творче відтворення дитиною життя дорослих в уявних обставинах.

г) Відтворення дитиною життя людей в уявних обставинах.

Семінарське заняття № 13

ТЕМА: Психологія спілкування

Питання для обговорення:

1. Поняття про спілкування. Засоби спілкування в психічному розвитку людини. Вербальні та невербальні засоби спілкування, їхня роль у діяльності вчителя.

2. Фізіологічні механізми мовної діяльності. Основні функції спілкування.

3. Механізми пізнання людини людиною: ідентифікація; рефлексія; причинова інтерпретація.

4. Класифікація видів спілкування.

5. Ефективність та стилі спілкування.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про невербальні засоби спілкування. Визначити їх роль у діяльності вчителя.

2. Охарактеризувати рівні спілкування.

3. Розробити таблицю: „Переваги й недоліки різних видів спілкування” й оформити її в зошиті для семінарських занять.

I. Розгляд теоретичних питань.

1. Чим зумовлена потреба в спілкуванні між людьми?

2. Яку роль відіграє спілкування в суспільному житті?

3. У чому полягає соціальна сутність спілкування?

4. Яка роль у спілкуванні належить невербальній комунікації?

5. У чому виявляється культура невербального спілкування?

6. Що означає комунікативна функція спілкування?

7. У чому полягає суть інтерактивної сторони спілкування?

8. Яким є механізм ідентифікації при сприйманні іншої людини?

9. Як відбувається стереотипізація в пізнанні людини людиною?

10. За якими принципами спілкування поділяють на різновиди?

11. Якими є умови ефективності спілкування?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи достатнім для характеристики спілкування є твердження: "Спілкування - це обмін інформацією між людьми"?

2. Чи є принципова різниця між поняттями "міжособистісні контакти" та "спілкування"?

3. Чи завжди обмін інформацією є спілкуванням?
4. Чи можна обмін сигналами, що має місце у тварин, назвати спілкуванням?
5. Чи правомірно порівнювати рефлексію із дзеркалом? .
6. Чи адекватно передає функцію невербального спілкування вислів "мова почуттів"?
7. Чи завжди упередженість у сприйманні людини людиною виникає на основі попередньо сформованих установок?
8. Чи завжди завершеність спілкування є необхідною умовою взаєморозуміння?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. За яких умов обмін інформацією набуває характеру спілкування? Які причини можуть стати перешкодою в цьому?
2. Спілкуючись між собою, співрозмовники іноді не можуть дійти спільної думки щодо предмета спілкування. Визначіть імовірні причини, які можуть ускладнювати взаєморозуміння.
3. Важливим психологічним чинником ефективності спілкування є дотримання співрозмовниками тактовності, яка виявляється в задоволенні взаємних очікувань. Чи є ця умова обов'язковою для будь-яких ситуацій спілкування?
4. Чи тотожні в психологічному та змістовному відношенні поняття "відсутність тактовності в спілкуванні" та "нетактовність"? Обґрунтуйте свою відповідь.
5. В яких випадках на етапі ідентифікації під час сприймання людини людиною формується адекватне уявлення про її психологічні риси та особливості? Які вимоги має задовольняти цей процес?

6. Чим зумовлюються помилки, що можуть виникати в процесі пізнання людини людиною на етапі інтерпретації?

7. Про що може свідчити експеримент, проведений С. Левіном зі щуренятами? Двом групам щуренят було забезпечено однакові умови. Єдина відмінність полягала в тому, що одних щодня погладжували (пестили), а других - ні. Виявилося, що перші вирости більшими, міцнішими, активнішими, ніж ті, які були позбавлені емоційного комфорту.

IV. Розв'язування тестових завдань.

1. Сторона спілкування, пов'язана із взаємним сприйманням:
  - а) інтерактивна;
  - б) перцептивна;
  - в) комунікативна;
  - г) вербальна.
2. Основний засіб спілкування – це:
  - а) міміка;
  - б) фізіогномічна маска;

- в) проксеміка;
  - г) мовлення.
3. Проксеміка досліджує:
- а) зовнішній образ людини;
  - б) дистанції в процесі спілкування;
  - в) рівні спілкування;
  - г) каузальну атрибуцію.
4. Розрізняють такі сторони спілкування:
- а) інтерактивну, комунікативну, тактильну;
  - б) інтерактивну, перцептивну, невербальну;
  - в) комунікативну, перцептивну, інтерактивну;
  - г) комунікативну, вербальну, словесну.
5. Писемне мовлення – це:
- а) вид вербальної комунікації;
  - б) вид невербальної комунікації;
  - в) одночасно вид вербальної і невербальної комунікації;
  - г) вид внутрішнього мовлення.
6. Елементарна одиниця спілкування характеризує:
- а) мікрорівень;
  - б) макрорівень;
  - в) мезарівень;
  - г) мегарівень.
7. Зовнішній образ людини включає:
- а) фізіогномічну маску, жести, міміку;
  - б) фізіогномічну маску, одяг, манери поведінки;
  - в) жести, міміку, одяг;
  - г) міміку, одяг, манери поведінки.
8. Міміка – це:
- а) динамічний вираз обличчя в даний момент спілкування;
  - б) соціально відпрацьований рух, що передає психічний стан;
  - в) фізіогномічна маска;
  - г) вираз обличчя, який переважає.
9. Дистанції між учасниками спілкування:
- а) інтимна, особистісна, соціальна, публічна;
  - б) інтимна, особистісна, тактильно-м'язова, емоційна;
  - в) особистісна, соціальна, публічна, емоційна;
  - г) інтимна, публічна, суспільна, соціальна.
10. Офіційні контакти характерні для:
- а) публічної дистанції спілкування;
  - б) інтимної дистанції спілкування;
  - в) особистісної дистанції спілкування;
  - г) соціальної дистанції спілкування.
11. Види спілкування залежно від контингенту учасників:
- а) міжособистісне, особистісно-групове, безпосереднє;
  - б) міжгрупове, особистісно-групове, завершене;

- в) безпосереднє, опосередковане, незавершене;
- г) міжособистісне, особистісно-групове, міжгрупове.

12. Вид спілкування, який веде або до зміцнення стосунків або до конфронтації, – це:

- а) короткочасне спілкування;
- б) завершене спілкування;
- в) довготривале спілкування;
- г) опосередковане спілкування.

13. Засоби невербального спілкування:

- а) мова, постава, жести;
- б) жести, міміка, пантоміміка;
- в) мова, жести, писемне мовлення;
- г) листи, міміка, мовлення.

14. Мовлення – це:

- а) засіб спілкування між людьми;
- б) процес спілкування на одній із мов;
- в) система мовних засобів;
- г) розмова однієї людини з іншими людьми

15. Яке з поданих нижче визначень мови є найбільш правильним і повним:

- а) система слів, які щось означають і служать справі спілкування;
- б) набір звуків;
- в) засіб спілкування;
- г) форма передачі думок.

16. Функції мовлення:

- а) сигніфікативна, узагальнення, комунікативна;
- б) сигніфікативна, виразна, волевиявлення;
- в) узагальнення, інформаційна, виразна;
- г) комунікативна, означення, волевиявлення.

17. Мовні центри головного мозку:

- а) слуховий аналізатор, центр Брока, центр Верніке;
- б) центр Верніке, центр Брока, зоровий аналізатор;
- в) центр Верніке, центр Брока, руховий аналізатор;
- г) зоровий аналізатор, центр Брока, руховий аналізатор.

18. При порушенні функціонування центру Верніке настає:

- а) сенсорна афазія;
- б) моторна афазія;
- в) втрата зору;
- г) абулія.

19. Види зовнішнього мовлення:

- а) усне, діалогічне;
- б) усне, писемне;
- в) писемне, монологічне;
- г) полілогічне, ситуативне.

20. Усне мовлення – це:

- а) послідовний виклад системи думок;

- б) спілкування з відсутнім співрозмовником;
  - в) звучне мовлення, при безпосередньому спілкуванні з іншими людьми;
  - г) безпосереднє спілкування з допомогою жестів.
21. Найпростіший вид мовлення:
- а) монолог;
  - б) діалог;
  - в) розповідь;
  - г) виступ.
22. Писемне мовлення – це:
- а) розмова людини з самим собою;
  - б) мовлення при безпосередньому контакті із співрозмовниками;
  - в) спілкування за допомогою немовних засобів;
  - г) особливий вид мовного процесу, що дає змогу спілкуватися з відсутнім співрозмовником.
23. Етапи розвитку писемного мовлення:
- а) ідеографічне, ієрогліфічне, алфаветичне;
  - б) алфаветичне, ієрогліфічне, ідеографічне;
  - в) алфаветичне, ієрогліфічне, ідеографічне;
  - г) ідеографічне, алфаветичне, ієрогліфічне.
24. Мовлення подумки – це:
- а) усне;
  - б) внутрішнє;
  - в) монологічне;
  - г) діалогічне.

Семінарське заняття № 14

ТЕМА: Психологія соціальної групи

Питання для обговорення:

1. Поняття про групу як об'єднання людей. Відмінні риси «групи» та «колективу». Характеристики груп.
2. Поняття конформізму як певної поведінки людини.
3. Лідер – авторитет групи: офіційні лідери; неформальні лідери.
4. Сумісність як оптимальне поєднання якостей людей:
5. Конфлікт. Види конфлікту.
6. Дослідження міжособистісних стосунків у групі за допомогою методу соціометрії (Дж. Морено).
7. Поняття особистості. Людина, індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як об'єкт і суб'єкт соціальної взаємодії.
8. Природа особистості в психологічних теоріях (О.Ф.Лазурський, З.Фрейд, К.Юнг, А.Адлер, К.Хорні, Е.Фромм, Г.Салліван, К.Роджерс, А.Маслоу, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, К.К.Платонов, Т.М.Титаренко).
9. Склад і структура особистості:
10. Свідоме і несвідоме у структурі особистості. Самосвідомість, самооцінка, самоповага, рівень домагань.

11. Формування та розвиток особистості.

Завдання для самостійної роботи:

1. Здійснити підбір методів дослідження взаємовідносин у групі.
2. Описати метод соціометрії і референтометрії.
3. Виконати методику на визначення відносин у групі „Груповий пиріг”.

I. Розгляд теоретичних питань.

1. Якими є головні ознаки особистості?
2. У чому виявляється суспільна сутність особистості?
3. Що в особистості зумовлене її біологічною природою?
4. Як виявляється біологічне в життєдіяльності особистості?
5. Як співвідносяться між собою поняття "особистість" і "індивідуальність" ?
6. Якою є структура особистості?
7. У чому суть теорії активності З. Фрейда?
8. Що є фундаментальним рушієм людської активності?
9. Що таке спрямованість особистості?
10. Якими є головні групи мотивів особистості?
11. Як поділяються цілі особистості?
12. Як пов'язані між собою самооцінка особистості та рівень її домагань?
13. Що є джерелом і рушійною силою розвитку особистості?
14. Які чинники зумовлюють психічний розвиток особистості?

II. Розв'язування тестових завдань.

1. Яке із визначень малої групи найбільш правильне:
  - а) малочисельна група людей;
  - б) група, члени якої зайняті спільною діяльністю і знаходяться у безпосередньому міжособистісному спілкуванні;
  - в) група, в яку входять люди, що мають спільні інтереси і погляди;
  - г) сукупність людей, які мають щось спільне між собою.
2. Зміст неофіційних відносин у групі іменують:
  - а) каналами комунікацій;
  - б) груповими нормами;
  - в) психологічним кліматом;
  - г) композицією.
3. Реальна група – це:
  - а) група людей, об'єднана за певною ознакою;
  - б) фактично існуюче об'єднання людей з реальними зв'язками і взаємовідносинами його членів;
  - в) група, яка складається сама по собі;
  - г) група, створена експериментатором з метою проведення якого-небудь наукового дослідження.
4. Група, яка формується на основі певних документів:
  - а) неофіційна;
  - б) природна;

- в) лабораторна;
  - г) офіційна.
5. Група, яка формується на основі симпатії, поглядів, переконань:
- а) умовна;
  - б) лабораторна;
  - в) неофіційна;
  - г) офіційна.
6. Які із перерахованих груп можна віднести до неформальних:
- а) рибалки на річці, шкільний клас, футбольна команда;
  - б) пасажери одного купе, спортивна секція, студентська група;
  - в) група любителів рок-музики, група мисливців, група друзів за місцем проживання;
  - г) шкільний клас, трудовий колектив, бригада будівельників.
7. Група, на яку орієнтується людина у своїх цінностях і поведінці:
- а) реальна;
  - б) умовна;
  - в) референтна;
  - г) формальна.
8. Група, діяльність якої малокорисна або навіть шкідлива для суспільства:
- а) референтна;
  - б) колектив;
  - в) корпорація;
  - г) конгломерат.
9. Колектив – це:
- а) група людей, що виникає нерегульованим способом;
  - б) реально існуюча група;
  - в) група людей, які об'єднані спільною діяльністю та мають спільну мету, підпорядковану цілям суспільства;
  - г) об'єднання людей на ґрунті ділових стосунків.
10. Рівні розвитку колективу:
- а) реальна група, референтна група, колектив;
  - б) конгломерат, кооперація, колектив;
  - в) кооперація, корпорація, колектив;
  - г) умовна група, конгломерат, колектив.
11. За мірою організованості та ступенем розвитку групи класифікують на:
- а) референтні та нереферентні;
  - б) дифузні, асоціації та колективи;
  - в) відкриті та закриті;
  - г) мікрогрупи, малі та великі.
12. Лідер – член групи, який:
- а) виникає стихійно;
  - б) призначається офіційно;
  - в) володіє системою встановлених законом санкцій;
  - г) несе відповідальність за стан справ у групі.

13. Основна відмінність між керівником та лідером групи полягає у:
- а) мірі конфліктності з іншими членами групи;
  - б) особистісних рисах;
  - в) частоті контактів з іншими членами групи;
  - г) офіційності або неофіційності впливового статусу.
14. Найоптимальніший стиль керівництва у колективі:
- а) демократичний;
  - б) ліберальний;
  - в) авторитарний;
  - г) попустительський.
15. Соціометрична методика розроблена:
- а) А.Біне;
  - б) Дж.Морено;
  - в) О.Лазурським;
  - г) Я.Коломінським.
16. Структуру міжособистісних відносин у групах досліджують методом:
- а) тестування;
  - б) анкетування;
  - в) соціометрії;
  - г) бесіди.
17. Міру авторитетності різних осіб у колективі виявляє метод:
- а) соціометрії;
  - б) контент-аналізу;
  - в) референтометрії;
  - г) аналізу продуктів діяльності.
18. Оптимальне поєднання якостей людей у процесі взаємодії, що сприяє успішному виконанню спільної діяльності – це:
- а) сумісність;
  - б) конформізм;
  - в) колективізм;
  - г) атракція.
19. Поведінка людини, яка характеризується зовнішньою відповідністю цілям колективу при внутрішньому розходженні з ними – це:
- а) конфлікт;
  - б) внутрішній конформізм;
  - в) нонконформізм;
  - г) зовнішній конформізм.
20. Зміна думок чи поведінки під впливом групової більшості – це:
- а) ідентифікація;
  - б) атракція;
  - в) стереотипізація;
  - г) конформізм.
21. Суперечність, що виникає між людьми у зв'язку з розв'язанням тих чи інших питань соціального чи особистого життя – це:
- а) фрустрація;

- б) конфлікт;
- в) конформізм;
- г) нонконформізм.

22. Статус – це:

- а) становище, яке посідає індивід серед інших людей;
- б) міра визнання суспільством заслуг індивіда;
- в) типова система поведінки індивіда;
- г) виконання соціальних ролей.

Семінарське заняття № 15

ТЕМА: Психологія емоційно-почуттєвої сфери

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика емоцій та почуттів. Фізіологічні основи емоцій та почуттів.
2. Класифікація почуттів та емоцій.
3. Особливості вираження емоцій та почуттів: зовнішні; внутрішні.
4. Полярність як властивість емоцій і почуттів. Негативні та позитивні почуття і емоції.
5. Форми переживання емоцій та почуттів: настрій; афект; стрес; фрустрація; пристрасть.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізувати теорії емоцій.
2. Охарактеризувати індивідуальні особливості емоційно-почуттєвої сфери людини.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Як відбувається відображення дійсності почуттями і чим воно відрізняється від відображення у пізнанні?
2. У чому полягає відмінність між емоціями та почуттями?
3. За якими ознаками можна констатувати, що людина перебуває в стані емоційного збудження?
4. Які об'єктивні та суб'єктивні чинники можуть впливати на настрій?
5. Якими є головні ознаки афекту?
6. Які ознаки характеризують пристрасті як форму переживання почуттів?
7. У чому полягають відмінності емоцій людини від емоцій тварини?
8. Чому моральні, інтелектуальні, естетичні та практичні почуття належать до вищих почуттів?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з думкою, що відмінності між емоціями та почуттями мають здебільшого кількісний характер?
2. Чи згодні ви з твердженням, що фізіологічним підґрунтям вищих почуттів є кора та підкоркова зона?

3. Чи можна вважати, що експресивні рухи - єдиний вияв емоційних станів людини?

4. Чи є настрої результатом кількісної переваги позитивних або негативних емоцій?

5. Чи згодні ви з твердженням, що змістовність емоційного життя людини залежить тільки від змістовності її контактів з об'єктивним світом?

6. Чи завжди в стані афекту людина втрачає контроль над своєю поведінкою?

7. Чи завжди страх невідомого викликає в людини стресовий стан?

8. Чи можна стверджувати, що поняття "моральні почуття" та "моральні переконання" в принципі є тотожними?

9. Чи можна стверджувати, що механізми виникнення стресу та фрустрації принципово відмінні?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Чим можна пояснити, що тривале розлучення близьких людей завжди супроводжується стійкими негативними переживаннями?

2. Чим можна пояснити, що іноді емоційні реакції не відповідають об'єктивним впливам?

3. Чому людина в горі відчуває себе легше, коли виплачеться?

4. Чи може регулювання емоціями на рівні підкоркової зони не бути пов'язаним із свідомістю?

Семінарське заняття № 16

ТЕМА: Психологія волі

Питання для обговорення:

1. Воля як діяльний бік розуму і морального почуття. Різновиди вольових дій.

2. Види вольової діяльності: проста; складна. Основні структурні компоненти складної вольової дії.

3. Головні властивості волі: цілеспрямованість; самостійність; ініціативність; витримка; здатність опановувати себе; наполегливість; рішучість.

4. Поняття «сили волі». Причини і подолання слабкої волі.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати вольові якості особистості, їх діагностичні аспекти та методи формування.

2. Підготувати повідомлення про „силу волі”. Навести приклади з життя людей про прояви „сили волі”, „силу духу”.

3. Визначити причини і подолання слабкої волі.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому виявляються головні функції волі?

2. У чому полягає істотна відмінність між довільною та мимовільною дією?

3. Що таке вольове зусилля та якими чинниками воно зумовлюється?
4. Що таке сила волі і чим вона зумовлюється?
5. Якими є головні етапи розвитку складної вольової дії?
6. Чим у психологічному значенні відрізняються поняття "бажання" та "воління"?
7. Які причини можуть викликати боротьбу мотивів?
8. Що може впливати на прийняття людиною рішення?
9. Які чинники, на вашу думку, справляють найбільший вплив на розвиток волі людини?
10. У чому полягає слабкість волі і які її причини?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи є будь-яка свідомо дія вольовою?
2. Чи завжди довільна дія потребує вольового зусилля?
3. Чи завжди дія-затримка може бути характеристикою сильної волі?
4. Чи є закономірний зв'язок між високою свідомістю особистості та силою її волі?
5. Чи завжди реальна ситуація діяльності вимагає наявності всіх етапів складної вольової дії?
6. Чи можна стверджувати, що боротьба мотивів як етап вольової дії зумовлена впливом як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників?
7. Чи можна стверджувати, що праця людини була головним джерелом формування її волі?
8. Чи є впевненість ознакою сильної волі?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Під впливом яких чинників виявляються моральні почуття особистості?
2. У житті трапляється так, що в людини, яка прийняла рішення, виникають сумніви в його правильності, і вона не виконує його. Чим пояснити виникнення таких протиріч? Про які особливості волі особистості це свідчить?
3. Добре відомо, що коли людині, котра навчається їздити на велосипеді, сказати, що зараз вона впаде, то вона й справді падає. Які механізми волі спрацьовують у цьому випадку?
4. Іноді дорослі, спілкуючись з дітьми, вживають такі висловлювання: "У тебе, як завжди, в голові тільки дурниці", "Я нічого доброго від тебе і не чекав". Чи завжди такі зауваження можуть дати позитивний ефект? На формування яких якостей дитини це впливає?
5. В яких випадках оцінювання вчинків людини може стимулювати її волю?
6. Які прийоми роботи над собою можуть сприяти формуванню вольових якостей?

Семінарське заняття № 17

ТЕМА: Темперамент

Питання для обговорення:

1. Поняття про темперамент.
2. Історія розвитку та становлення вчення про темперамент.
3. Фізіологічна характеристика темпераменту та характеристика основних типів нервової системи за І.П.Павловим.
4. Психологічні особливості та властивості типів темпераменту (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік).
5. Особистість і темперамент: проблеми виховання і навчання.
6. Вплив темпераменту на індивідуальний стиль діяльності людини.
7. Темперамент як основа для формування певних особистісних рис людини (вразливість, емоційність, тривожність, імпульсивність тощо).

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати типи темпераменту: холеричний, сангвінічний, флегматичний, меланхолічний. Оформити у вигляді таблиці в зошиті для семінарських занять.

2. Проаналізувати історичні аспекти розвитку вчення про темперамент.

2. Здійснити підбір методів вивчення темпераменту.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Якими властивостями психічної діяльності характеризується темперамент?

2. Яке поєднання властивостей вищої нервової діяльності І. П. Павлов зробив засадовим при поділі темпераменту на типи?

3. У чому виявляються особливості поведінки екстраверта?

4. У чому виявляються особливості поведінки інтроверта?

5. Як може позначатися темперамент на формуванні рис особистості?

6. У чому полягає виховання темпераменту?

7. Яку роль у діяльності фахівця в системі суб'єктних відносин відіграє знання темпераменту людини?

8. У чому може виявлятися врахування вчителем, лікарем особливостей темпераменту учня або пацієнта?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи тотожні поняття "тип вищої нервової діяльності" та "темперамент"? Аргументуйте свою відповідь.

2. Чи можна стверджувати, що властивості темпераменту є природженими?

3. Чи завжди динаміка поведінки людини адекватно характеризує її темперамент?

4. Чи є екстравертність або інтровертність особистості закономірним виявом певного типу темпераменту?

5. Чи може темперамент людини зазнавати істотних змін упродовж життя?

6. Чи можна стверджувати, що темперамент безпосередньо впливає на формування рис характеру людини?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Чи можна дійти висновку про темперамент особистості за яскравими, але епізодичними виявами її поведінки? В яких життєвих ситуаціях темперамент виявляється найбільш повно?

2. Залежно від станів людини в неї можуть змінюватися темп мовлення, емоційна збудливість. Чи завжди ці особливості належать до темпераменту? Визначіть ті особливості, які належать до темпераменту, і ті, що зумовлені мотиваційним чинником. За якими ознаками це можна встановити?

3. Чи завжди індивідуально-психологічні властивості людини, що виявляються в ранньому дитинстві, зберігаються в подальшому її житті? Чим це можна пояснити?

4. Які поєднання типів темпераменту найчастіше зустрічаються? Чим це можна пояснити психологічно?

Семінарське заняття № 18

ТЕМА: Характер

Питання для обговорення:

1. Поняття про характер. Природні і соціальні передумови формування характеру.
2. Структура та характеристика провідних рис характеру людини.
3. Основні типи акцентуацій рис характеру.
4. Вікові особливості та основні умови і механізми формування характеру.
5. Характер, поведінка й учбова діяльність учня.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про риси характеру.
2. Описати методики дослідження характеру.
3. Проаналізувати психологічні засади формування рис характеру у виховному процесі.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Які риси особистості поєднуються в характері?
2. В яких стосунках між людьми найповніше виявляється характер особистості?
3. Які компоненти можна виокремити в структурі характеру?
4. Які риси характеру особистості є типовими, а які - нетиповими?
5. У чому виявляється акцентуація характеру особистості?
6. Як поєднуються в характері природні та соціальні чинники?
7. Яким є механізм формування властивостей характеру?
8. Як пов'язані між собою характер і темперамент?
9. Якими є умови формування характеру?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з думкою, що фізіологічним підґрунтям для виховання характеру є динамічні стереотипи?
2. Чи може виникати невідповідність між змістом і формою характеру?

3. Чи можна стверджувати, що акцентуація певних рис характеру особистості зумовлюється тільки обставинами її життя?

4. Чи всі постійні риси поведінки особистості входять до структури її характеру?

5. Чи всі властивості характеру можуть свідчити про його сформованість?

6. Чи може характер впливати на особливості вияву темпераменту?

7. Чи можна вважати, що соціальний чинник справляє вирішальний вплив на формування характеру?

8. Чи можна погодитися з твердженням, що деякі риси характеру можуть передаватися спадково?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. У чому може виявлятися вплив характеру на темперамент? В якому напрямі та за яких умов цей вплив може мати місце?

2. Які риси поведінки людини свідчать про силу її характеру? Якими є психологічні умови формування сильного характеру?

3. Чим пояснити, що найбільш повно характер людини виявляється у складних, критичних ситуаціях?

4. Чи має рацію з погляду психології твердження: "характер гартується в боротьбі"? Аргументуйте свою думку.

Семінарське заняття № 19

ТЕМА: Здібності та задатки

Питання для обговорення:

1. Поняття про здібності. Природні і соціальні передумови здібностей.
2. Фізіологічні основи здібностей.
3. Структура та види здібностей.
4. Формування та розвиток здібностей.
5. Співвідношення та якісна характеристика понять: геніальність, обдарованість, талант і майстерність.
6. Природа індивідуальних психологічних відмінностей людей за здібностями.
7. Умови та передумови формування людських здібностей.
8. Співвідношення здібностей і задатків людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Здійснити аналіз структури здібностей.
2. Розробити таблицю про види здібностей.
3. Охарактеризувати аспекти дослідження проблеми розвитку здібностей у працях науковців.
4. Підібрати методики дослідження індивідуальних особливостей здібностей школяра.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому виявляються здібності особистості?

2. Якими є головні компоненти здібностей?

3. Як пов'язані між собою здібності та задатки?

4. Які психічні властивості людини сприяють розвиткові здібностей?

5. У чому виявляються якісні відмінності у здібностях людей?
6. Що є показником добрих здібностей?
7. Що зумовлює розвиток здібностей особистості?
8. Що є вирішальною умовою розвитку здібностей?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з твердженням, що швидкість виконання діяльності є показником добрих здібностей?
2. Чи згодні ви з твердженням, що показником добрих здібностей є темп опанування новою діяльністю?
3. Чи можна стверджувати, що добрі задатки завжди визначають високий рівень розвитку здібностей?
4. Чи вважаєте ви задатки обов'язковою передумовою розвитку здібностей?
5. Чи можна стверджувати, що відмінності здібностей людей мають переважно кількісний характер?
6. Чи поділяєте ви думку, що вирішальною умовою розвитку здібностей є діяльність?
7. Чи є здібності спадковими?
8. Чи вважаєте ви, що є певні властивості людини, без яких неможливий високий розвиток спеціальних здібностей?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Доведіть, що здібності як властивість особистості є продуктом суспільного розвитку.
2. Чому не можна розглядати високий рівень розвитку знань, умінь і навичок особистості як найважливіший показник її здібностей?
3. Які психічні якості особистості є обов'язковою умовою успішного розвитку здібностей? Розкрийте та обґрунтуйте їх.
4. Чи можна фактичний успіх у певній діяльності розглядати як вияв здібностей до неї? Чому?
5. Доведіть неправомірність твердження про вроджену природу здібностей.
6. Чим можна пояснити помилки при оцінці здібностей до певної діяльності на ранніх етапах розвитку особистості, як, наприклад, у Ейнштейна та Клеро - до математики, у Сурикова - до живопису?
7. Життя має багато прецедентів, коли люди, що мали добрі задатки до розвитку певних здібностей, не реалізували їх. Які причини найчастіше перешкоджають їх розвитку?
8. Що дає можливість людині нижчого рівня здібностей до певної діяльності виконувати її краще, ніж людині більш здібній? Які психічні якості особистості роблять це можливим?
9. Чи можливий високий рівень розвитку спеціальних здібностей в інтелектуальній сфері на фоні низького рівня розвитку загальних здібностей? Який зв'язок існує між спеціальними та загальними здібностями?

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Діагностика властивостей уваги	2	-
2.	Робота студентів на виявлення здатності виділення суттєвих ознак	2	-
3.	Дослідження властивостей темпераменту	2	-
4.	Дослідження схильності до ризику	2	-
5.	Дослідження аналітичності мислення	2	-
Разом		10	-

Лабораторне заняття 1

Тема: Діагностика властивостей уваги

Мета: узагальнення, систематизація, поглиблення, закріплення отриманих теоретичних знань із теми «Увага»; формування умінь застосовувати отримані теоретичні психологічні знання на практиці; розвиток початкових умінь у студентів, пов'язаних із плануванням дослідження, статистичного аналізу даних; вироблення таких професійно значущих якостей, як самостійність, відповідальність, точність, творча ініціатива.

Матеріали та обладнання: бланки спеціальних психодіагностичних методик

Хід роботи:

1. Стисле повторення теоретичного матеріалу про увагу та її властивості: концентрованість, об'єм, стійкість, переключуваність.
2. Отримання й ознайомлення зі спеціальними психодіагностичними бланками.
3. Психодіагностика властивостей уваги на вибір (згідно з інструкцією):
  - а) концентрованості (зосередженості) уваги,
  - б) об'єму уваги,
  - в) стійкості уваги,
  - г) переключуваності уваги
4. Співставлення отриманих результатів із ключем та із даними інших студентів.
5. Опис отриманих результатів із відповідними рекомендаціями щодо індивідуального розвитку властивостей уваги.
6. Підбиття підсумків.

Контрольні питання:

1. Що таке увага та яке її значення у психічному житті людини?
2. Взаємозв'язок уваги з когнітивними психічними процесами.
3. Концентрованість уваги: діагностика та розвиток.

4. Об'єм уваги: діагностика та розвиток.
5. Стійкість уваги: діагностика та розвиток.
6. Переключуваність уваги: діагностика та розвиток.

Лабораторна робота № 2

Тема: Робота студентів на виявлення здатності виділення суттєвих ознак

Мета дослідження: визначити здатність відокремлювати суттєві ознаки предметів та явищ від несуттєвих та другорядних.

Матеріали та обладнання: виготовити бланк, ручка.

Процедура дослідження

Інструкція.

У кожному рядку Ви знайдете одне слово, яке стоїть перед дужками і далі – п'ять слів в дужках. Всі слова, які знаходяться в дужках, мають якесь відношення до того, що стоїть перед дужками. Виберіть тільки два, які мають найбільше відношення до слова, і підкресліть їх. Слова в завданнях підібрані таким чином, що досліджуваний повинен продемонструвати свою здатність вловити абстрактне значення тих чи інших понять і відмовитись від більш легкого, але неправильного способу вирішення, при якому замість суттєвих виділяють окремі, конкретно-ситуаційні ознаки.

Тестові завдання

1. Сад (рослини, садівник, пес, паркан, земля).
2. Ріка (берег, риба, рибалка, намула, вода).
3. Місто (автомобіль, будівля, натовп, вулиця, велосипед).
4. Хлів (сіновал, кінь, дах, скотина, стіни).
5. Куб (кути, креслення, сторона, камінь, дерево).
6. Ділення (клас, ділене, олівець, дільник, папір).
7. Перстень (діаметр, алмаз, прохання, округлість, штамп).
8. Читання (очі, книга, картина, друг, слово).
9. Газета (правда, додатки, телеграми, папір, редактор).
10. Гра (карти, гравці, штрафи, покарання, правила).
11. Війна (аероплан, танк, битва, автомати, солдати).

результатів

Результати варто обговорити з досліджуваним, в'яснити, чи наполягає він на своїх неправильних відповідях, і чим пояснює свій вибір. Перевірте, правильність відповідей за ключем.

Лабораторна робота № 3

Тема: Дослідження властивостей темпераменту

Мета дослідження: визначення рівнів ергічності, пластичності, темпу та емоційності як властивостей темпераменту.

Матеріали та обладнання: тест-опитувальник В. М. Русалова, складений із 105 запитань, бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження

Дослідження властивостей темпераменту за допомогою тесту-опитувальника можна здійснити як з одним досліджуваним, так і з групою. Під час роботи із групою кожного належить забезпечити тестом-опитувальником та бланком для відповідей. До завдання експериментатора входить забезпечення умов самостійності відповідей досліджуваних і читання інструкцій.

Інструкція досліджуваному: “Вам запропоновано дати відповідь на 105 запитань. Запитання спрямовано на з’ясування Вашого звичного способу поведінки. Намагайтеся пригадати типові ситуації і дайте першу-ліпшу відповідь, яка спаде Вам на думку. Відповідайте швидко і точно. Пам’ятайте, нема “гарних” чи “поганих” відповідей. Якщо Ви обрали відповідь “Так”, поставте хрестик (чи галочку) у графі “Так” на бланку для відповідей біля відповідного номера запитання. Якщо Ви обрали відповідь “Ні”, поставте хрестик (чи галочку) відповідно у графі “Ні”.

Опитувальник

1. Чи рухлива Ви людина?
2. Чи завжди Ви можете відразу, без окремих роздумів, включитися у розмову?
3. Чи надаєте Ви перевагу самоті порівняно з великою компанією?
4. Чи відчуваєте Ви постійну потребу діяльності?
5. Ваша мова звичайно повільна і некваплива?
6. Чи вразлива Ви людина?
7. Чи часто Ви не можете заснути через те, що посперечались із друзями?
8. Ви завжди бажаєте займатися у вільний час чим-небудь?
9. Чи часто Ваша мова передує Вашій думці під час розмови з іншими людьми?
10. Чи дратує Вас швидка мова співрозмовника?
11. Чи почувалися б Ви нещасною людиною, коли б на тривалий час Вас було позбавлено можливості спілкуватися з людьми?
12. Ви коли-небудь запізнювалися на побачення чи на роботу?
13. Чи подобається Вам швидко бігати?
14. Чи дуже Ви хвилюєтеся через розлад у роботі?
15. Чи легко Вам виконувати роботу, яка вимагає тривалої уваги та великої зосередженості?
16. Чи важко Вам говорити дуже швидко?
17. Чи часто Ви відчуваєте занепокоєння, що виконали роботу не так, як треба?
18. Чи часто Ваші думки перескакують з однієї на іншу під час розмови?
19. Чи подобаються Вам ігри, які вимагають швидкості та спритності?
20. Чи легко Ви можете знайти інші варіанти вирішення відомого завдання?
21. Чи зазнаєте Ви почуття неспокою, що Вас неправильно зрозуміли під час розмови?
22. Чи охоче Ви виконуєте складну, відповідальну роботу?
23. Чи буває, що Ви говорите про речі, на яких не розумієтеся?
24. Чи легко Ви сприймаєте швидку мову?
25. Чи легко Вам виконувати одночасно дуже багато справ?
26. Чи виникають у Вас конфлікти з друзями через те, що Ви сказали їм щось, не обміркувавши?

27. Чи надаєте Ви перевагу неважким справам, які не вимагають від Вас багато енергії?
28. Чи легко Ви засмучуєтеся, коли виявляєте незначні недоліки у своїй роботі?
29. Чи любляете Ви сидячу роботу?
30. Чи легко Вам спілкуватися з різними людьми.
31. Ви завжди надаєте перевагу роздуму, зважуєте всі “за” і “проти” і тільки тоді висловлюєте свою думку?
32. Чи всі Ваші звички гарні та бажані?
33. Чи швидкий у Вас рух рук?
34. Ви завжди мовчите і не контактуєте, коли перебуваєте в товаристві малознайомих людей?
35. Чи легко Вам переключатися з одного варіанту вирішення завдання на інший?
36. Чи схильні Ви іноді перебільшувати у своїй уяві негативне ставлення близьких Вам людей?
37. Ви говірка людина?
38. Вам звичайно легко виконувати справу, яка вимагає миттєвої реакції?
39. Ви звичайно говорите повільно, без запинки?
40. Чи хвилюють Вас побоювання, що Ви не можете виконати якусь роботу?
41. Чи легко Ви ображаєтеся, коли близькі люди вказують на Ваші особисті недоліки?
42. Чи відчуваєте Ви потяг до напруженої, відповідальної діяльності?
43. Чи вважаєте Ви свої рухи повільними і неквапливими?
44. Чи бувають у Вас думки, які б Ви хотіли приховати від інших?
45. Чи можете Ви без тривалих роздумів задати делікатне запитання іншій людині?
46. Чи подобаються Вам швидкі рухи?
47. Чи легко Ви генеруєте нові ідеї?
48. Чи хвилюєтеся Ви перед відповідальною розмовою?
49. Чи можна сказати, що Ви швидко виконуєте доручену Вам справу?
50. Чи подобається Вам братися за велику справу самостійно?
51. Чи багата у Вас міміка під час розмови?
52. Якщо Ви пообіцяли що-небудь зробити, то чи завжди Ви виконуєте обіцяне, незалежно від того, зручно Вам це чи ні?
53. Чи ображаєтеся Ви через те, що люди, які Вас оточують, поводяться з Вами значно гірше, ніж це може бути?
54. Ви звичайно віддаєте перевагу виконанню одночасно тільки однієї операції?
55. Чи подобаються Вам ігри, які відбуваються у швидкому темпі?
56. Чи багато у Вашій мові тривалих пауз?
57. Чи легко Вам внести пожвавлення до компанії?
58. Чи відчуваєте Ви звичайно в собі надлишок сил, бажаючи зайнятися якою-небудь важкою справою?
59. Вам звичайно важко переключити увагу з однієї справи на іншу?
60. Чи буває так, що у Вас на тривалий час псується настрій через те, що зірвано заплановану справу?
61. Чи часто Ви не можете заснути через те, що щось негаразд у справах,

пов'язаних з роботою?

62. Чи подобається Вам бути у великій компанії?
63. Чи хвилюєтеся Ви, коли з'ясовуєте стосунки з друзями?
64. Чи відчуваєте Ви потребу в роботі, яка потребує повної віддачі?
65. Чи втрачаєте Ви іноді самовладання, чи обурюєтеся?
66. Чи здатні Ви вирішувати багато справ одночасно?
67. Чи почуваетесь Ви вільно у великій компанії?
68. Чи часто Ви висловлюєте своє перше враження, не обміркувавши все як слід?
69. Чи непокоїть Вас почуття невпевненості в процесі виконання роботи?
70. Чи повільні Ваші рухи, коли Ви майструєте що-небудь?
71. Чи легко Ви переключаєтеся з однієї роботи на іншу?
72. Чи швидко Ви читаєте вголос?
73. Чи Ви іноді розпускаєте плітки?
74. Ви мовчазні, коли перебуваєте в колі друзів?
75. Чи маєте Ви потребу в таких людях, які могли б Вас підбадьорити, розрадити?
76. Чи охоче Ви виконуєте багато всіляких доручень одночасно?
77. Чи охоче Ви виконуєте роботу в швидкому темпі?
78. Чи у вільний час Ви звичайно відчуваєте потяг до спілкування з людьми?
79. Чи часто у Вас безсоння через невдачі на роботі?
80. Чи тремтять у Вас іноді руки під час сварки?
81. Чи довго Ви подумки готуетесь перед тим, як висловитися?
82. Чи є серед Ваших знайомих люди, які Вам не подобаються?
83. Чи Ви звичайно надаєте перевагу легкій роботі?
84. Чи легко Ви ображаєтеся через дрібниці під час розмови?
85. Чи Ви звичайно першим у компанії вирішуєте почати розмову?
86. Чи відчуваєте Ви потяг до людей?
87. Чи схильні Ви спочатку все обміркувати і лише потім говорити?
88. Чи часто Ви хвилюєтеся з приводу своєї роботи?
89. Чи завжди Ви платили б за перевезення багажу в транспорті, якби не побоювалися перевірки?
90. Чи тримаєтеся Ви на вечірках або в компанії відокремлено?
91. Чи схильні Ви перебільшувати у власній уяві невдачі, пов'язані з роботою?
92. Чи подобається Вам швидко говорити?
93. Чи легко Вам утриматися від висловлення ідеї, яка негадано у Вас виникла?
94. Чи надаєте Ви перевагу повільній роботі?
95. Чи хвилюєтеся Ви через найдрібніші негаразди в роботі?
96. Ви надаєте перевагу повільній, спокійній розмові?
97. Чи часто хвилюєтеся через помилки в роботі, які Ви зробили?
98. Чи здатні Ви виконувати тривалу роботу?
99. Чи можете Ви, не довго думаючи, звернутися з проханням до іншої людини?
100. Чи часто Вас непокоїть почуття невпевненості в собі?
101. Чи легко Ви беретеся за виконання нових завдань?
102. Чи стомлюєтеся Ви, коли доводиться довго говорити?
103. Чи надаєте Ви перевагу роботі без напруження?

104. Чи подобається Вам різноманітна робота, яка потребує переключення уваги?

105. Чи подобається Вам тривалий час бути на самоті?

Бланк відповідей

№ питання	Відповідь		№ питання	Відповідь		№ питання	Відповідь	
	Так	Ні		Так	Ні		Так	Ні
1			36			71		
2			37			72		
3			38			73		
4			39			74		
5			40			75		
6			41			76		
7			42			77		
8			43			78		
9			44			79		
10			45			80		
11			46			81		
12			47			82		
13			48			83		
14			49			84		
15			50			85		
16			51			86		
17			52			87		
18			53			88		
19			54			89		
20			55			90		
21			56			91		
22			57			92		
23			58			93		
24			59			94		
25			60			95		
26			61			96		
27			62			97		
28			63			98		
29			64			99		
30			65			100		
31			66			101		
32			67			102		
33			68			103		
34			69			104		
35			70			105		

Обробка результатів

Мета обробки результатів – обчислення ряду показників властивостей темпераменту: ергічності, соціальної ергічності, пластичності, соціальної пластичності, темпу, емоційності, соціальної емоційності і контролю з питань на соціальну бажаність. Величини показників підраховуються за кількістю збігань з відповідями “Так” чи “Ні”, які подано в ключі.

Аналіз результатів Відповіді на даний тест-опитувальник надають можливість характеризувати темперамент як систему формальних змін у поведінці, які відображають 4- блокову структуру функціональної системи людини:

- блок аферентного синтезу, якому відповідає ергічність;
- блок програмування, який представлено пластичністю;
- блок виконань, якому відповідає темп;
- блок зворотного зв'язку, якому відповідає емоційна чутливість.

У кожній шкалі темпераменту виділено дві підпікали: предметноорієнтована та суб'єктивно-орієнтована (комунікативна). Вони відображають дві сфери взаємозв'язку людини і навколишнього середовища: предметний світ і суспільство, тобто діяльність і спілкування.

Показник Ер – предметна ергічність. Характеризує рівень потреби людини в освоєнні предметного світу, жагу діяльності, прагнення до розумової та фізичної праці, ступінь залучення до трудової діяльності.

Показник SEр – соціальна ергічність. Відображає рівень потреби соціальних контактах, засвідчує спрямованість на засвоєння соціальних форм діяльності, прагнення бути лідером, вказує на компанійськість, на залучення до соціальної діяльності.

Показник П – пластичність. Це показник ступеня легкості або труднощів переключення з одного предмета на інший, швидкого переходу з одних способів мислення на інші в процесі взаємодії з предметним середовищем, прагнення до різноманітних форм предметної діяльності.

Показник СП – соціальна пластичність. Допомогає з'ясувати ступінь легкості чи трудності переключення уваги в процесі спілкування з однієї людини на іншу, нахил до різноманітних комунікативних програм і до готових форм соціального контакту.

Показник Т – темп. Показує швидкісні особливості людини. Вказує на швидкість виконання окремих операцій, на швидкість моторно-рухових актів під час виконання предметної діяльності.

Показник СТ – соціальний темп. За його допомогою можна з'ясувати швидкісні характеристики мовнорухових актів у процесі спілкування.

Показник Ем – емоційність. Застосовується для з'ясування емоційної чутливості до розбіжностей між запланованим, жаданим та результатами реальної предметної дії, тобто чутливості до невдач у роботі.

Показник SEм – соціальна емоційність. Питання, що відповідають соціальній емоційності, стосуються емоційної чутливості у комунікативній сфері: чутливості до невдач у спілкуванні, до оцінок оточуючих людей.

Показник контролю соціальної бажаності К – це показник щирості відповідей.

Відповіді, які збігаються, характеризують ступінь викривлення тим, хто відповідає, інформації про себе.

Чим більший показник, тим менше щирості, та чим він менший, тим більш достовірними є інші показники темпераменту. Вважається: відповідаючий був щирим і чесним з собою, якщо К не перевищує 5.

Рівень кожної властивості досліджуваного темпераменту оцінюється окремо. При цьому якщо той чи інший показник має величину в межах 0–3, то це говорить про низький рівень, якщо 4–8 – про середній, якщо 9–12 – про високий. Добре знання студентами властивостей особистого темпераменту допомагає їм краще прогнозувати свою поведінку, розраховувати терміни виконання взятих на себе завдань, розуміти причини ускладнень у стосунках з людьми, а бажаючи самовдосконалюватися матимуть змогу краще орієнтуватися в тому, на що у своїй поведінці в першу чергу слід звернути увагу.

Дослідження властивостей темпераменту може бути уточнюючим засобом, коли виникли сумніви в діагностиці типу темпераменту за допомогою інших методик. Якщо при цьому уточнюються дані дослідження завдання № 30, то цей тест-опитувальник бажано використовувати не раніше, ніж через тиждень після заповнення опитувальника Г. Айзенка.

Лабораторна робота № 4

Тема: Дослідження схильності до ризику

Мета дослідження: оцінка схильності до ризику.

Матеріали та обладнання: опитувальник О. Г. Шмельова, бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження

Дослідження можна проводити як з однією людиною, так і з групою. У другому разі важливо забезпечити незалежність відповідей досліджуваних. Кожен отримує текст опитувальника з інструкцією і бланком для відповідей, який складається з номерів запитань та розміщеної поряд графі для відповідей.

Інструкція досліджуваному: “Перед Вами перелік тверджень.

Уважно прочитайте кожне твердження і вирішіть, правильне чи неправильне воно стосовно Вас. Якщо правильне, то в бланку відповідей проти номера цього твердження поставте знак плюс (+), а якщо неправильне – мінус (-).

Опитувальник

1. Я часто говорю до того як обміркую сказане.
2. Мені подобається швидка їзда.
3. Я часто змінюю свої інтереси та захоплення.
4. Кращий спосіб знайти справжніх друзів – говорити людям те, що про них думаєш.

5. Здебільшого запитання на екзамені може бути сформульовано так, що виявиться не пов'язаним з програмою, і вся підготовка стає марною.
6. Життя без небезпек мені не здається надто нудним.
7. Якщо бажаєш зайняти високу посаду на службі, дотримуйся прислів'я: "Хто не поспішає, той скрізь встигає".
8. Азартні ігри заважають розвитку в людини почуття відповідальності за те, щоб приймати продумані рішення.
9. Я швидше відчуваю нудьгу від якого-небудь заняття, ніж більшість людей, які займаються тим самим.
10. Я краще пройду дві-три зупинки пішки, коли поспішаю, ніж буду чекати на автобус, хоча, очевидно, він мене наздожене.
11. Мені цікаво зробити так, щоб зачепити кого-небудь.
12. Тільки несподівані обставини і небезпека дозволяють мені мобілізувати свої сили.
13. Я не маю задоволення від почуття ризику.
14. Тільки по-справжньому сміливі дії дозволяють людині стати видатною і здобути визнання.
15. Мені неприємні ті люди, які через власні примхи перетворюють серйозні справи на легковажні ігри.
16. Коли я виробляю конкретний план дій, то майже завжди впевнений (впевнена), що мені пощастить його здійснити.
17. Коли на небі сяє сонце, я ніколи не беру на прогулянку парасольку, навіть якщо прогноз обіцяє дощ.
18. Я часто намагаюся відчути збудження.
19. Мені неприємно, коли нав'язують парі, навіть якщо я повністю впевнений у своїй думці з даного питання.
20. У деяких випадках я не зупинюся перед тим, щоб обманути, якщо мені треба справити гарне враження.
21. По-справжньому розумна людина уникає швидких рішень – вона вміє дочекатися таких моментів, коли діяти можна напевно.
22. Я не вважаю, що трюки, які виконують циркові акробати без страхувального паска, виглядають більш вражаюче.
23. Я надаю перевагу небезпечній роботі, якщо вона приносить переміни в житті і можливість мандрувати.
24. Я завжди сплачую перевезення багажу в транспорті, навіть якщо не побоююся перевірки.
25. Я вважаю, що треба вірити у свій шанс, навіть коли перевага не на моєму боці.
26. У творчій справі головне – це зухвалий задум, навіть якщо внаслідок цього нас очікує невдача через безглузду випадковість.
27. Я не пожалкую грошей заради того, щоб у потрібний момент показати свою заможність і мати вигляд привабливої людини.
28. Якщо під час зустрічі мій знайомий на мене не звертає уваги, я не буду нав'язувати йому своє спілкування і не привітаюся першим.
29. Більшість людей не розуміє, в якій мірі їхня доля залежить від випадку.

30. Якщо під час придбання автомобіля мені доведеться вибирати між швидкістю і комфортом, з одного боку, та безпекою, з іншого, я оберу безпеку.
31. Я почуваюся краще, коли дуже захоплений яким-небудь задумом.
32. Я віддаю перевагу такому одягу, про який твердо знаю, що він надійний і має добрий вигляд, незалежно від стрибків моди.
33. Коли я граю в різноманітні ігри, я намагаюся брати ініціативу на себе, навіть коли знаю, що супротивник тільки й чекає цього.
34. Під час мандрівок я полюблюю відхилитися від відомих маршрутів.
35. Я часто потрапляю в такі ситуації, з яких мені хочеться якнайшвидше вибратися.
36. Якщо я обіцяю, то практично завжди дотримуюся своїх слів, незалежно від того, зручно це мені чи ні.
37. Якщо мій безпосередній керівник буде стримувати мої новаторські ідеї, в мене вистачить сміливості довести їх до відома керівництва вищого рангу.
38. Азартні ігри розвивають у людини здібності приймати сміливі рішення в складних життєвих ситуаціях.
39. Коли я читаю гостросюжетну книгу, то ніколи не поспішаю швидше дізнатися, чим усе закінчиться, із задоволенням читаю по порядку.
40. Мені сподобалося б стрибати з парашутом.
41. Кращий спосіб викликати щире ставлення до себе довіряти людям.
42. Я почуваюся краще, коли відчуваю щастя від спокою та комфорту.
43. Мені буває набагато важче купувати одну коштовну річ, ніж багато дешевих речей тієї ж сумарної вартості.
44. Якщо я граю, то віддаю перевагу грі або суперечці на заклад.
45. Люди занадто часто бездумно витрачають своє здоров'я, переоцінюючи його запаси.
46. Якщо мені не загрожує штраф, то я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де потрібно.
47. Я не ризикую купувати одяг без примірки.
48. Тільки смілива людина здатна на справжнє шляхетне ставлення до людей, незалежно від того, як вони реагують на неї.
49. У команді й грі найважливіше – це взаємна підстраховка.
50. У житті людям справді дуже часто доводиться грати в небезпечну гру “пан або пропав”.

Обробка результатів

Мета обробки результатів – одержання показника величини схильності до ризику як риси характеру. Показник підраховується за кількістю збігань знаків відповідей згоди-незгоди на твердження шкали схильності до ризику.

Номер твердження та знак відповіді
2+, 3+, 4+, 6-, 7-, 8-, 9+, 11+, 12+, 13-, 14+, 15-, 17+, 18+, 19-, 21-, 22-, 23+, 25+, 26+, 27+, 28-, 30-, 31+, 32-, 33+, 34+, 37+, 38+, 39+, 40+, 41+, 42-, 43-, 44+, 45-, 47-, 48+, 49-, 50+.

Для оцінки ставлення до дослідження в опитувальнику подано твердження, згода з якими засвідчує щирість відповідаючого, а незгода – нещирість.

Шкала щирості: відповіді неправильно (–) за номерами запитань анкети 1, 5, 10, 16, 20, 24, 29, 35, 36, 46.

Показник збігання відповідей за другою шкалою, що дорівнює 8, 9 чи 10, засвідчує недостовірність результатів дослідження. У такому разі тестування треба повторити, звернувши увагу досліджуваного на виконання вимог інструкції. **Аналіз результатів**

Аналіз схильності до ризику як риси характеру має важливе значення для психологічного прогнозування процесів прийняття рішень у невизначеній ситуації. Під час аналізу результатів слід орієнтуватися на те, що показник схильності до ризику може варіювати від 0 до 40. Чим вищий показник, тим більша схильність до ризику. Якщо показник нахилу до ризику становить 30 і більше одиниць, то його рівень виявляється високим, таку людину можна назвати ризикуючою за умови, що її відповіді були достатньо щирими. Якщо показник у межах від 11 до 29 – схильність до ризику середня, а якщо менший за 11 – рівень ризику низький, така людина не любить ризикувати, і її можна назвати обережною людиною. Під час інтерпретації результатів слід враховувати, що високий рівень схильності до ризику є, з одного боку, показником рішучості, а з іншого, може призвести до авантюризму.

Лабораторна робота № 5

Тема: Дослідження аналітичності мислення

Мета дослідження: визначення рівня розвитку аналітичності індуктивного мислення в умовах обмеженого часу.

Матеріали та обладнання: бланк з 15 рядами чисел, складеними за певною закономірністю (варіант VI субтесту шкали Р. Амтхауера), ручка і секундомір. Процедура дослідження Забезпечити цілковиту самостійність роботи. До початку дослідження бланки належить розкласти перед учасниками тестування на добре освітленому столі текстом донизу, щоб до зачитування інструкції вони їх не розглядали і не ознайомлювалися з ними. Бланк із надрукованою на ньому таблицею рядів чисел має такий вигляд:

Затрачено _____ хв.

№	Числові ряди
1	2 4 6 8 10 12 14 .....
2	6 9 12 15 18 21 24 .....
3	3 6 12 24 48 96 192 .....
4	4 5 8 9 12 13 16 .....
5	22 19 17 14 12 9 7 .....
6	6 39 38 36 33 29 24 18 .....
7	7 16 8 4 2 1 1/2 1/4 .....
8	1 4 9 16 25 36 49 .....

9	21 18 16 15 12 10 9 .....
10	3 6 8 16 18 36 38 .....
11	12 7 10 5 8 3 6 .....
12	2 6 9 27 30 90 93 .....
13	8 16 9 18 11 22 15 .....
14	7 21 18 6 18 15 5 .....
15	10 6 9 18 14 17 34 .....

Інструкція досліджуваному: «На бланках, які лежать перед Вами, надруковано ряди чисел. Спробуйте встановити, за якою закономірністю складено кожен із 15 запропонованих числових рядів. Згідно з цією закономірністю продовжіть кожен ряд, дописавши в ньому ще два числа. На виконання завдання відводиться 5 хв. Не затримуйтеся довго на одному ряді. Якщо не можете правильно встановити закономірність, переходьте до наступного ряду, а якщо залишиться час – знову поверніться до важкого для Вас числового ряду. Чи все Вам зрозуміло? Якщо немає запитань, переверніть тестові бланки. Починаємо!» Через 5 хв. подається команда: «Стоп! Дописування закінчено!»

Обробка результатів

Обробка результатів виконується за підрахунком правильних відповідей дописаних досліджуваним рядів. Якщо досліджуваний записав у якому-небудь ряді тільки одне число, хоча воно і було правильним, числовий ряд вважається недописаним.

Аналіз результатів

Рівень розвитку аналітичності мислення визначається за кількістю правильно дописаних рядів чисел. Якщо досліджуваний дописав 14–15 рядів, то його аналітичність мислення дуже висока або відмінна; дащо –13 – аналітичність висока або добра; якщо 8–10 – аналітичність середня або задовільна; якщо 6–7 – аналітичність низька або погана; якщо 5 і нижче, то аналітичність дуже низька або дуже погана. Можна зіставити результати тестування з успішністю з відповідних дисциплін. Інтерпретуючи результати, бажано враховувати особливості темпераменту досліджуваного, а також навички роботи з числами.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Основні галузі психології: теоретичні, науково-прикладні та практична психологія.	16	24
2.	Кількісна та якісна обробка результатів	16	24

	дослідження: загальна характеристика.		
3.	Рефлекторна природа психічного відображення. Безумовні й умовні рефлекси.	16	24
4.	Донауковий (філофський) етап становлення психології в період Античності, Середньовіччя, Нового Часу: загальна характеристика.	16	24
5.	Уважність як властивість, її формування.	16	24
6.	Фізіологічна основа відчуттів.	18	26
7.	Спостереження і спостережливість, формування спостережливості.	18	26
8.	Індивідуальні особливості пам'яті.	18	26
9.	Індивідуальні особливості мислення. Індивідуальні особливості мовлення.	18	26
10.	Індивідуальні особливості уяви.	18	26
11.	Спрямованість особистості (потреби, мотиви, інтереси, цінності, ідеали, переконання).	18	24
12.	Основні різновиди діяльності (ігрова, учбова, праця).	18	24
13.	Індивідуальні особливості спілкування.	18	26
14.	Методи дослідження взаємовідносин у групі: соціометрія та референтометрія.	18	26
15.	Індивідуальні особливості емоційно-почуттєвої сфери особистості.	18	26
16.	Емоційно-вольова саморегуляція особистості: основні чинники та прийоми.	18	26
17.	Психологічна характеристика класичних типів темпераменту: холеричного, сангвінічного, флегматичного, меланхолічного.	18	26
18.	Чинники формування характеру особистості.	18	26
19.	Здібності та інтелект особистості. Види інтелекту.	18	26
Разом:		332	480

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1-2 бали – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання для виконання за зразком; користується додатковими джерелами.

3 бали – знання студента є достатньо ґрунтовними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки та залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями. Студент виявляє вміння рецензувати відповіді інших та опрацьовувати матеріал самостійно.

4 бали – студент має системні, дієві знання, виявляє творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити й розв'язувати проблеми, самостійно здобувати та використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили.

9. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

I. Теоретичного характеру:

1. Предмет і значення психології.
2. Основні методи психології.
3. Допоміжні методи психології.
4. Розвиток психіки у філогенезі.
5. Розвиток психологічної науки в древні часи.
6. Виникнення і розвиток психології в Україні.
7. Розвиток психологічної науки за кордоном.
8. Основні напрямки психології.
9. Діяльність особистості та її види.
10. Проблема визначення особистості в психології.
11. Теорії особистості.
12. Потреби та інтереси особистості.
13. Формування та розвиток особистості (самооцінка, самосвідомість, самоповага, самоконтроль, самореалізація, рівень домагань).
14. Засоби спілкування (вербальні та невербальні).
15. Функції спілкування.
16. Форми спілкування.
17. Ефективність та стилі спілкування.
18. Кризи і конфлікти в житті людини.
19. Види груп.
20. Види уваги.
21. Загальна характеристика відчуттів.
22. Види сприймання.
23. Властивості сприймання.
24. Операції мислення.
25. Види мислення.
26. Процеси пам'яті.

27. Види емоцій.
28. Уява як психічний процес.
29. Теорії волі.
30. Психологічна характеристика темпераменту.
31. Структура характеру.
32. Акцентуації рис характеру.
33. Структура здібностей.
34. Формування та розвиток здібностей.

II. Практичного спрямування:

1. «Предмет психології як науки»: Пригадайте ту ситуацію, коли Ви вперше почули про психологію або познайомилися із психологом. З чим і з ким іще була пов'язана дана життєва ситуація? Який вона мала вплив на Ваше подальше життя. Опишіть психологію майбутнього зі своєї точки зору (на взірець «медицини майбутнього»).

2. «Методи сучасної психології»: Які методи психолого-педагогічного дослідження застосовувалися вашими педагогами чи шкільним психологом, соціальним педагогом? Якими були причини та наслідки застосування відповідних методів? Чи змінило це щось у Вашому житті? А у житті Ваших однокласників, просто знайомих? Віднайдіть і проаналізуйте історичні дані про так званій «розгром педології» у 30-х рр. минулого століття. Зі зловживанням яким психологічним методом це було пов'язане? Що змінилося на сьогодні?

3. «Філогенез психіки та антропогенез»: Використовуючи дані наукових досліджень, уявіть та опишіть життя людини первісного суспільства. Охарактеризуйте його з різних аспектів функціонування психіки особистості: на що в основному була спрямована увага первісної людини, що домінувало в її відчутті та сприйнятті, що було предметом мислення, якими були прояви мовлення, яким був рівень уяви та як вона проявлялася? Форма викладу може мати характер невеличкого оповідання про життя певної конкретної особистості.

4. «Основні етапи розвитку психології»: На основі біографічних та інших історичних даних, уявіть себе дослідником у науковій лабораторії В. Вундта. Що досліджувалося в цій лабораторії? Яким основним методом? Дослідіть на собі одне з відчуттів за схемою В. Вундта. Опишіть та проаналізуйте результати дослідження. Яка їх практична значущість? Якими би методами Ви доповнили дане дослідження, щоби посилити його практичну значущість? Обґрунтуйте.

5. «Увага»: Оберіть одну з теорій уваги як найбільш вагому, на Вашу думку. Спробуйте дослідним шляхом підтвердити (або спростувати) цю теорію. Опишіть та проаналізуйте результати Вашого дослідження. Надайте відповідні практичні рекомендації різним категоріям: учням та їх учителям, а також представникам різних професій.

6. «Відчуття»: Проаналізуйте основні положення сучасної «Психології кольору». Як різні кольори впливають на психічні процеси та стани людини? Яким кольорам Ви надаєте перевагу і з чим це пов'язане? Пройдіть онлайн «Кольоровий тест Люшера», проаналізуйте його результати та розробіть згідно з ними невеличкий план подальшого саморозвитку.

7. «Сприйняття»: Проаналізуйте всі відомі на сьогодні ілюзії сприймання. Які з них мають найбільший вплив на життя та діяльність людини? Оберіть одну з ілюзій та дослідіть її особливості на вибірці у 30 осіб. Опишіть результати дослідження. Чи співпали вони з описаними в науковій літературі? Яка практична значущість врахування даної ілюзії у діяльності людини? Який, на Вашу думку, філогенетичний чи онтогенетичний шлях формування даної ілюзії? Опишіть.

8. «Пам'ять»: Систематизуйте описані в науково-психологічній літературі мнемонічні (мислинневі, логічні) та ейдетичні (образні) прийоми полегшення запам'ятовування й відтворення матеріалу. Який (які) з них, на Вашу думку, найдієвіші. Обґрунтуйте. Спробуйте, наприклад, для порівняння завчити по 20 нових іншомовних слів із використанням і без використання даного обраного прийому. Порівняйте отримані результати у вимірах витраченого на запам'ятовування часу і за продуктивністю відстроченого відтворення. Результати опишіть та поясніть.

9. «Мислення й мовлення»: Оберіть будь-яке поняття із загальної психології. Порівняйте з різних словників його різні значення: наприклад, побутові, філософські, соціологічні та ін., з одного боку, і власне психологічне – з іншого. Чому склалися такі різні визначення? Проведіть невеличкий асоціативний експеримент із не менш як 30 особами та проаналізуйте його результати. Які значення цього поняття домінують? З чим це пов'язане? Обґрунтуйте.

10. «Уява»: Систематизуйте описані в науково-психологічній літературі прийоми стимулювання творчої уяви та розвитку креативності особистості. Який (які) з них, на Вашу думку, найдієвіші. Обґрунтуйте. Підберіть певний валідний тест на вимірювання рівня креативності. Здійсніть самодіагностування та проаналізуйте його результати. Систематизуйте рекомендації самому собі для саморозвитку творчої уяви та креативності.

Порядок подання та захист ІНДЗ

1. Звіт про виконання ІНДЗ подається у вигляді реферату, презентації тощо.
2. ІНДЗ подається викладачу не пізніше ніж за 2 тижні до підсумкового контролю або завершення семестру.
3. Оцінка за ІНДЗ виставляється на заключному занятті (семінарському, практичному) на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом ІНДЗ. Можливий захист завдання шляхом усного звіту студента про виконану роботу або презентації.
4. Оцінка за ІНДЗ враховується при виведенні підсумкової оцінки з навчального курсу. Максимальна кількість балів – 12.

Критерії оцінювання ІНДЗ

При розробленні критеріїв оцінки за ІНДЗ береться за основу повнота і правильність виконання завдання, ступінь усвідомлення та розуміння студентом навчального матеріалу проблемного характеру; враховується здатність студента диференціювати, інтегрувати та уніфікувати отримані знання, застосовуючи наукову термінологію; уміння здійснювати самостійний пошук та використання

додаткового матеріалу для глибокого, логічного і творчого аналізу вивченого; уміння творчо застосовувати теоретичні знання при виконанні практичних завдань; мовленнєве оформлення відповіді тощо.

1-2 бали – студент має початковий рівень знань і не виявляє інтересу до навчального матеріалу; механічно відтворює зміст відповідного параграфу підручника/посібника; копіює певне завдання без будь-яких власних висновків та узагальнень;

3-4 бали – студент знає близько половини навчального матеріалу і здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача; описує явища, процеси без пояснень їх причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, але слабо орієнтується в поняттях;

5-6 балів – студент має стійкі навички роботи з текстом підручника; може самостійно оволодіти більшою частиною навчального матеріалу; формулює поняття, наводить приклади, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен за необхідності використовувати наочні матеріали;

7-8 балів – студент самостійно відтворює домінуючу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати набуті знання при розв'язуванні психологічних задач; користується додатковими джерелами;

9 балів – знання студента є достатньо повними; він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно описує певні явища з точки зору їх смислового взаємозв'язку; відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими фрагментарними неточностями;

10 балів – студент володіє глибокими та міцними знаннями, здатен використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали;

11 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ;

12 балів – студент вміє ставити й розв'язувати проблеми, самостійно здобувати та використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал у будь-якій формі; активно розвиває свої обдарування та нахили; вільно висловлює перспективи у відповідній сфері досліджень.

10. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративні та проблемно-інтерактивні: лекції-презентації із застосуванням ІКТ, пояснення, розповідь, евристична бесіда, творчі есе, дискусії, бліц-опитування, «мозковий штурм», технології case-study, тематичні презентації, робота в парах, поточні тестування, виконання індивідуальних психологічних досліджень, самостійна робота, робота з науковою літературою.

11. Методи контролю

Поточне оцінювання (усні та письмові відповіді, поточне тестування, психологічні диктанти, оцінювання презентацій із застосуванням ІКТ), оцінювання ІНДЗ, само- та взаємооцінювання, підсумковий тест.

Підсумковий контроль – екзамен.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

I семестр

Поточне тестування та самостійна робота																		Тест	ІНДЗ	Сума
Змістовий модуль 1									Змістовий модуль 2											
Теми																				
П 1	П 1	П 2	П 3	П 4	П 5	П 6	П 6	П 7	П 7	П 8	П 8	П 9	П 9	П 10	П 10	Л 1				
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	20	12	100	

II семестр

Поточне тестування та самостійна робота																			Тест	ІНДЗ	Сума
Змістовий модуль 3																					
Теми																					
П 11	П 11	П 11	П 11	П 11	П 11	П 11	П 12	П 12	П 13	П 13	П 13	П 13	П 13	П 14	П 14	Л 2	Л 3				
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	2	2	20	12	100	

III семестр

Поточне тестування та самостійна робота																			Тест	ІНДЗ	Сума
Змістовий модуль 4									Змістовий модуль 5												
Теми																					
П 15	П 15	П 15	П 15	П 16	П 16	П 17	П 17	П 17	П 18	П 18	П 18	П 18	П 19	П 19	П 19	Л 4	Л 5				
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	2	2	20	12	100	

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену (диференційованого заліку)	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D		
60-63	E	задовільно	не зараховано з можливістю
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного	

		складання	повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання за національною шкалою

Оцінка А «5» («відмінно») (90–100): студент виявляє міцні, глибокі та системні знання навчально-програмованого матеріалу; відповідь студента повна, правильна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення навчального матеріалу; демонструє вміння самостійно знаходити та користуватися джерелами інформації, критично оцінювати окремі нові факти, явища, ідеї, встановлювати причинно-наслідкові та міжпредметні зв'язки, робити аргументовані висновки; користується широким арсеналом засобів доказів власної думки, вирішує складні проблемні завдання; виявляє варіативність мислення і раціональність у виборі способів розв'язання практичних завдань; творчо застосовує професійні вміння і навички; вміє пов'язати теорію з практикою; володіє культурою викладу інформації, мова студента грамотна.

Оцінка В «4» («добре») (82–100): студент виявляє міцні, повні, ґрунтовні знання навчально-програмованого матеріалу; демонструє розуміння основоположних теорій і фактів, вміння аналізувати, порівнювати та систематизувати інформацію, встановлювати зв'язок з обраною професією та робити висновки; використовує загальновідомі докази у власній аргументації; вільно застосовує матеріал у стандартних ситуаціях; відповідь студента в цілому правильна, логічна та достатньо обґрунтована, однак при відповіді та виконанні практичних завдань допускає несуттєві помилки; рівень мовленнєвої культури відповідає загальноприйнятим нормам.

Оцінка С «4» («добре») (75–81): студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, проте його знання недостатньо глибокі та осмислені; відповідь на рівні загальних уявлень про предмет; демонструє деяке порушення логічності й послідовності викладу матеріалу; виявляє вміння частково аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити певні, але неконкретні й неточні висновки; не вміє пов'язати теоретичні положення з практикою; має фрагментарні навички в роботі з джерелами інформації; виявляє невисоку культуру викладу знань.

Оцінка Д «3» («задовільно») (67–74): студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє елементарні знання фактичного матеріалу; викладає матеріал уривчастими реченнями, при відповіді допускає суттєві помилки, які не здатен виправити після коректування запитань; недостатньо володіє розумовими операціями; відсутні уміння і навички у роботі з джерелами інформації; не вміє логічно мислити та викласти свою думку.

Оцінка Е «3» («задовільно») (60–66): має мінімально достатні знання з дисципліни, зі значними помилками; у загальному недостатньо орієнтується у

теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не досить впевнено, з суттєвими помилками застосовує знання ув практичних ситуаціях.

Оцінка F «2» (35-59) (з можливістю повторного складання): студент не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє павичок застосовування знань у практичних ситуаціях; демонструє; не виявляє творчі уміння застосування знань, навичок у навчально-дослідній та практичній діяльності.

Оцінка FX «2» («незадовільно») (0–34) (з обов'язковим повторним курсом): не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє навичок застосовування знань у практичних ситуаціях.

13. Методичне забезпечення

Навчально-методичне забезпечення, періодичні видання, посібники, мультимедійні презентації за змістом тем.

14. Рекомендована література

Основна

1. Бондаренко О. Ф. Основи психології : підручник. Київ : Освіта України, 2009. 328 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студентів ВНЗ. 3-є вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Веракіс А. І., Завалевський Ю. І., Левківський К. М. Основи психології : навч. Посібник. Київ – Харків, 2005. 415 с.
4. Волошина Л. В., Долинська С. О. Загальна психологія : практикум : навч. посібник. Київ : Каравела, 2005. 280 с.
5. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія : практикум : навч. посібн. Київ : Каравела, 2005. 280 с.
6. Ільїна Н. М., Мисник С. О. Загальна психологія : теорія та практикум : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2011. 352 с.
7. Максименко С. Д., Зайчук В. О., Клименко В. В. Загальна психологія : навч. посібник для студентів ВНЗ / за ред. С. Д. Максименка. 2-ге вид., перероб. і доп. Вінниця : Нова книга, 2004. 704 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. вид. 2-е, перероблене та доповнене. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
9. Махній М. М., Скок М. А. Історія психологічної думки : навчальний посібник. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. 256 с.
10. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посібник для студентів ВНЗ. 4-те вид., стереотип. Київ : Вища школа, 2005. 487 с.
11. Основи психології : підручник / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ : Либідь, 2002. 630 с.

12. Пальм Г. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 256 с.
13. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів : близько 3000 слів / укл. В. Б. Шапарь. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
14. Психологія : підручник / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 390 с.
15. Русинка І. І. Психологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 367 с.
16. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 464 с.
17. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія : навчальний посібник / МОН України, Київський ун-т імені Бориса Грінченка. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 295 с.
18. Сердюк Л. З. Психологія : навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ : Університет «Україна», 2005. 233 с.
19. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія : підруч. для студентів ВНЗ. Київ : Либідь, 2005. 463 с.
20. Туриніна О. Л. Практикум з психології : навч. посіб. Київ : МАУП. 2007. 328 с.
22. Цимбалюк І. М., Ясницька О. Ю. Загальна психологія. Модульно-рейтинговий курс для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Професіонал, 2004. 304 с.
23. Цимбалюк І. М. Психологія : навч. посібник. Київ : Професіонал, 2004. 216 с.

Додаткова:

1. Баклицький І. О. Психологія праці. Посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 504 с.
2. Бєх І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2012. 254 с.
3. Бондарчук О. І. Експериментальна психологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2003. 120 с.
4. Бродовська В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові. 2-е вид. Київ : Професіонал, 2005. 222 с.
5. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика : учеб. пособие для студентов ВУЗов. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 350 с.
6. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 374 с.
7. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. пос. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 592 с.
8. Вашека Т. В., Гічан І. С. Психологія спілкування : навч.-метод. комплекс для студентів ВНЗ. Київ : Книжкове вид-во НАУ, 2006, 183 с.
9. Боришевський М. Й., Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін. Виховання духовності особистості : навч.-метод. посібник / Інститут психології

імені Г. С. Костюка НАПН України ; за ред. М. Й. Боришевського. Київ, 2013. 103 с.

10. Волянська О. В., Ніколаєвська А. М. Соціальна психологія : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 275 с.

11. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., стереотип. Київ : Академвидав, 2011. 463 с.

12. Гамезо М. В., Домашенко І. А. Атлас по психологии. Информационно-методическое пособие к курсу «Психология человека». 3-е изд., испр. и доп. Москва : Педагогическое общество России, 2006. 276 с.

13. Гоноболін Ф. Н. Психологія : навч. посібн. Київ : Вища школа, 1975. 262 с.

14. Джонсон В. Соціальна психологія : тренінг міжособистісного спілкування ; пер.з англ. В. Хомик. Київ : КМ Академія, 2003. 284 с.

15. Дрозденко К. С. Загальна психологія в таблицях і схемах : навч. посібник. Київ : Професіонал, 2004. 304 с.

16. Ільєнко М. М., Савелюк Н. М. Зоопсихологія з елементами порівняльної психології : навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2016. 208 с.

17. Життєва компетентність особистості : від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : ХНРБЦ, 2006, 633 с.

18. Жуков С. М., Жукова Т. В. Історія психології : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.

19. Карнегі Д. Як завойовувати друзів та впливати на людей. Як виробляти в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно. Як перестати хвилюватись і почати жити. Харків : ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе», 2005. 560 с.

20. Кириленко Т. С. Психологія : емоційна сфера особистості : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 254 с.

21. Конфліктологія : навч. посібник для ВНЗ. Львів : ЛІСВ, 2007. 326 с.

22. Копець Л. В. Психологія особистості : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-е вид. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 458 с.

23. Корольчук М. С., Криворучко П. П. Історія психології : навч. посібник. Київ : Ельга ; Ніка-центр, 2010. 248 с.

24. Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Марченко В. М. Психологія : схеми, опорні конспекти, методики : навч. посібник для студентів ВНЗ / за ред. М. С. Корольчука. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2006. 320 с.

25. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика : навч. посібник для студентів ВНЗ / за ред. М. С. Корольчука. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2005. 400 с.

26. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту : теорія і сучасна практика : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Професіонал, 2007. 407 с.

27. Макарова Л. Л., Сенельніков В. М. Загальна психологія : методичні розробки семінарських занять : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 200 с.

28. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус) : навч. посібник. Київ : МАУП, 2002. 128 с.

29. Маноха І. П. Психологія потаємного «Я» : монографія. Київ : Поліграфкнига, 2001. 448 с.
30. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник для студентів ВНЗ. 2-е вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 687 с.
31. М'ясоїд П. А. Задачі з курсу загальної психології : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Вища школа, 2000. 183 с.
32. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник. Київ : Академвидав, 2005. 446 с.
33. Палеха Ю. І., Герасимчук В. І., Шиян О. М. Основи психології та педагогіки : навч.-метод. посібник. 2-е вид. доп. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. 162 с.
34. Пальм Г. А. Загальна психологія : навч. посібник з мультимедійним курсом для студентів ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 487 с.
35. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 423 с.
36. Трофімов Ю. Л. Алексеева М. І., Гончарук П. А. Психологія : підручник для студентів ВНЗ / за ред. Ю. Л. Трофімова. 6-е вид., стереотип. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
37. Роменець В. А. Історія психології : Стародавній світ. Середні віки, Відродження : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 416 с.
38. Роменець В. А. Історія психології : XVII століття. Епоха Просвітництва : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006, 1000 с.
39. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. для студентів ВНЗ. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2004. 287 с.
40. Сергієнко Л. П. Основи наукових досліджень у психології : кваліфікаційні та дипломні роботи : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2009. 240 с.
41. Статінова Н. П., Сень Г. П. Основи психології та педагогіки : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. 346 с.
42. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2006. 519 с.
43. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 375 с.
44. Філоненко М. М. Психологія спілкування : підручник для студентів ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 223 с.
45. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Професіонал, 2007. 458 с.
46. Шапарь В. Б. Как читать человека по лицу, почерку, позе, мимике, жестам. Харків – Белгород : Клуб семейного досуга, 2010. 333 с.
47. Яблонко В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 257 с.

15. Інформаційні ресурси

<http://psy.piter.com/library> – електронна бібліотека психологічної літератури.

<http://petropal.narod.ru/blanks.htm> – бланки для популярних психодіагностичних методик.